

СИЛАБУС

навчальної дисципліни

«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ»

кафедра філософії права та юридичної логіки

Статус дисципліни: обов'язкова
Рівень вищої освіти: третій (освітньо-науковий)
Ступінь вищої освіти: доктор філософії
Форми здобуття вищої освіти - інституційна (очна (денна), заочна);
Мова викладання - державна;
Навчальний рік - 2020-2021
Форма підсумкового контролю - іспит

Костицький Михайло Васильович
Посада: професор
Вчений ступінь: доктор юридичних наук
Тел.: 050-311-30-15
E-mail: nkkiev1966@ukr.net
Робоче місце: пл. Солом'янська, 1, каб. 613
Профайл викладача:
<https://scholar.google.com.ua/citations?user=6NRZzLsAAAAJ&hl=uk>

Кушакова-Костицька Наталія Вадимівна
Посада: професор
Вчений ступінь: доктор юридичних наук
Тел.: 050-311-30-15
E-mail: nkkiev1966@ukr.net
Робоче місце: пл. Солом'янська, 1, каб. 613
Профайл викладача:
<https://scholar.google.com.ua/citations?user=zZVfpAkAAAAJ&hl=uk>

Гвоздік Олег Іванович
Посада: професор
Вчений ступінь: доктор філософських наук
Тел.: 066-289-03-68
Робоче місце: пл. Солом'янська, 1, каб. 819
Профайл викладача:
<https://scholar.google.com.ua/citations?user=yiaO3y0AAAAJ&hl=uk>

Симон Юрій Сергійович
Посада: доцент
Вчений ступінь: кандидат філософських наук
Тел: 067-234-39-13
E-mail: symony@ukr.net

Робоче місце: пл. Солом'янська, 1, каб. 819

Профайл викладача:

<https://scholar.google.com.ua/citations?user=FV6qCzIAAAAJ&hl=uk>

Очні консультації: з 14.00 до 16.30 відповідно до графіка консультацій науково-педагогічних працівників кафедри.

Online-консультації: електронною поштою, месенджерів і платформи Zoom,

Пн-пт з 9:00 до 16:00

Сторінка дистанційного курсу <https://dn.naiu.kiev.ua/course/view.php?id=1162>

Стислий опис навчальної дисципліни

Метою вивчення навчальної дисципліни “Актуальні проблеми філософії” є формування світоглядно-методологічної культури, навичок критичного мислення та самостійного аналізу актуальних проблем сучасної науки та практики, розвиток аргументативних навичок, відповідального ставлення до професійної діяльності, синтезування отриманих знань із філософії, соціології, психології, політології, соціальної психології, вироблення вміння оцінити історико-філософську спадщину та аргументовано застосувати результати її осмислення в процесі вирішення проблем сьогодення, отримання знань сучасних філософських течій і напрямків та вироблення навичок їх оцінювати і застосовувати в науково-дослідній і практичній діяльності психолога.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Актуальні проблеми філософії» є:

ознайомлення здобувачів вищої освіти з досягненнями світової та вітчизняної філософської думки, творчістю та особистостями видатних мислителів

в давнини і сучасності, основними філософськими школами та напрямами у їх історичному розвитку, філософською термінологією; засвоїти особливості філософського знання та його ролі у виникненні та становленні психології; отримання методологічного знання щодо сутності людини, природи, суспільства, культури, цивілізації; ознайомлення з сучасними досягненнями у сферах теорії пізнання, філософської методології та методології наукових досліджень, колом проблем філософської аксіології та антропології; усвідомлення/закріплення навичок аналітичного мислення; розвиток вміння висловлювати та аргументувати власні думки, міркувати послідовно та логічно правильно, вести діалог і полеміку; світоглядна підготовка, яка передбачає не лише передачу знань, але й формування філософського світорозуміння, гуманістичних ціннісних настанов та орієнтацій, ідеалів добра та справедливості, а також національної самосвідомості; усвідомити значення методології філософії як світогляду та методологічної основи психології, практичної діяльності психолога.

Конкретні завдання навчальної дисципліни:

- засвоїти філософсько-методологічні підвалини сучасної психології для їх ефективного застосування у професійній практичній діяльності;
- підвищення рівня світоглядної та методологічної культури;
- формування наукового світогляду молодих вчених;
- формувати вміння використовувати філософські методи до дослідницької діяльності, самостійного формулювання і творчого розв'язання проблеми, обґрунтовування теми, визначення об'єкта, предмета, мети і завдань наукової роботи;
- розвиток вмінь формувати творчі підходи у пізнанні філософсько-психологічних аспектів феномену психіки та виявлення світоглядно-методологічних джерел сучасних парадигм психології;
- сформувати знання щодо методологічних засад розуміння і цільового використання філософських термінологічних систем.

Тривалість – 6 кредитів, загальна кількість годин – 180; аудиторних годин – 90, самостійної роботи – 90.

Форми та методи навчання: форми навчання: інституційна (очна (денна), заочна); методи навчання: частково-пошукові, проблемні; дальтон-технологія; активні та інтерактивні, інформаційні й евристичні ("мозковий штурм", синектики, Сократів діалог, аналогій, стоп-кадр, ПОПів-формула, дискусія, термінологічний бій, синтез думок), метод ситуацій (ситуація-вправа, ситуація-оцінка, ситуація-проблема, ситуація-ілюстрація), імпульс-повідомлення, незакінчені речення, складання коментованої схеми навчального питання.

Система поточного контролю: усне опитування (бліц-опитування, фронтальне опитування); робота за індивідуальними завданнями; тестування; реферативне повідомлення; поняттєвий диктант; захист проектів (презентацій); поняттєве вправління; групові завдання, що передбачають розв'язання або підготовку проблемних ситуацій.

Система підсумкового контролю – проводиться у формі іспиту, та в обсязі навчального матеріалу, визначеного програмою цієї навчальної дисципліни, і в терміни, встановлені навчальним планом. Здобувач вищої освіти вважається допущеним до семестрового контролю з конкретної навчальної дисципліни, якщо він виконав усі види робіт, передбачених навчальним планом на семестр для цієї дисципліни.

Пререквізити: психологія, філософські проблеми психології, актуальні проблеми основних напрямів практичної психології, сучасні соціальні та політичні конфлікти, педагогіка та психологія вищої школи, методологія наукової діяльності, теоретичні та методологічні засади організаційної психології, етичні засади діяльності психолога

Постреквізити: актуальні проблеми педагогіки та психології в закладах вищої освіти, організація та методологія наукових досліджень у психології,

актуальні проблеми авторського права, сучасний стан та перспективи розвитку психології в Україні, сучасні теоретичні концепції та методологічні підходи в психології.

Перелік компетентностей, які забезпечує навчальна дисципліна, програмні результати навчання («hard skills»)

Програмні результати навчання **Компетентності, якими повинен оволодіти здобувач**

Для здобувачів вищої освіти ступеня вищої освіти доктор філософії зі спеціальності 053«Психологія»

Програмні результати навчання:

ПРН 1. Здійснювати пошук, опрацювання та аналіз професійно важливих знань із різних джерел на основі сучасних методологій наукової діяльності з використанням інформаційно-комунікаційних (цифрових) технологій.

ПРН 2. Виокремлювати, систематизувати, розв'язувати та прогнозувати актуальні психологічні проблеми, чинники та тенденції функціонування й розвитку особистості, груп і організацій на різних рівнях психологічного дослідження.

ПРН 3. Знати існуючі та створювати (за потреби) нові моделі емпіричного дослідження психологічних явищ, вміти інтерпретувати результати наукового дослідження за різними схемами пояснення. Здійснювати адаптацію та модифікацію існуючих наукових підходів і методів до конкретних ситуацій професійної діяльності. Вміти проводити дослідження у правничому полі психології, з урахуванням специфіки міждисциплінарного дослідження.

ПРН 4. Уміти критично й системно оцінювати результати науково-дослідної роботи, визначати перспективи подальших наукових розвідок.

ПРН 5. Уміти створювати та впроваджувати інноваційно-дослідницькі проекти у різних сферах суспільного життя, в тому числі в

Загальна компетентність (ЗК):

ЗК 1 Здатність до розуміння широкого кола філософських питань, системних зв'язків між явищами і процесами; абстрактного, критичного мислення; використання набутого особистісно-професійного досвіду для вирішення наукових та фахових завдань; аналізу психологічних явищ на рівні філософської методології.

ЗК 2 Здатність до проведення методично грамотного наукового дослідження; дотримання норм наукової етики під час дослідницької діяльності.

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності (ФК):

Фахові компетентності (ФК):

ФК 1 Здатність аналізувати та зіставляти інформацію з позицій різних наукових підходів, отриману з різних джерел, в тому числі іншомовних, та суміжних з психологією галузей знань.

ФК 2 Здатність виокремлювати, систематизувати, розв'язувати та прогнозувати актуальні психологічні проблеми, чинники та тенденції функціонування й розвитку особистості, груп і організацій на різних рівнях психологічного дослідження.

ФК 7 здатність ініціювати та брати на себе відповідальність в інноваційних комплексних проектах місцевого (регіонального) та/або державного значення.

ФК 8 Здатність до прогнозування перспективних тенденцій розвитку психологічної науки.

ФК 9 Здатність саморозвиватися і самовдосконалюватися протягом життя, оцінювати рівень власної фахової

науково-педагогічній діяльності

ПРН 7. Працювати над власним розвитком та вдосконаленням, визначати свої професійні можливості та виявляти прагнення до підвищення професійної кваліфікації та професійної мобільності, розвивати міждисциплінарну позицію в психологічному світогляді, володіти навичками підтримання фізичного та психічного здоров'я.

компетентності та підвищувати професійну кваліфікацію та професійну мобільність.

Додаткові фахові компетентності, визначені за освітньою програмою:

ФК 10. Здатність самостійно аналізувати проекти правових документів, визначати правові позиції для опрацювання психологічних проблем і практичних ситуацій. Здатність брати участь у міждисциплінарних практичних правових заходах, у фахових дискусіях із психологічних проблем окремих галузей права, законотворчості, правозастосування.

ФК 11. Здатність до підтримання фізичного та психічного здоров'я; формування стресостійкості та навичок саморегуляції власних психологічних станів у процесі виконання різних видів діяльності.

Перелік компетентностей, розвитку яких сприяє вивчення навчальної дисципліни («soft skills»):

1. ФК 1 Здатність аналізувати та зіставляти інформацію з позицій різних наукових підходів, отриману з різних джерел, в тому числі іншомовних, та суміжних з психологією галузей знань.

ФК 2 Здатність виокремлювати, систематизувати, розв'язувати та прогнозувати актуальні психологічні проблеми, чинники та тенденції функціонування й розвитку особистості, груп і організацій на різних рівнях психологічного дослідження.

ФК 7 здатність ініціювати та брати на себе відповідальність в інноваційних комплексних проектах місцевого (регіонального) та/або державного значення.

ФК 8 Здатність до прогнозування перспективних тенденцій розвитку психологічної науки.

ФК 9 Здатність саморозвиватися і самовдосконалюватися протягом життя, оцінювати рівень власної фахової компетентності та підвищувати професійну кваліфікацію та професійну мобільність.

Додаткові фахові компетентності, визначені за освітньою програмою:

ФК 10. Здатність самостійно аналізувати проекти правових документів, визначати правові позиції для опрацювання психологічних проблем і практичних ситуацій. Здатність брати участь у міждисциплінарних практичних правових заходах, у фахових дискусіях із психологічних проблем окремих галузей права, законотворчості, правозастосування.

ФК 11. Здатність до підтримання фізичного та психічного здоров'я; формування стресостійкості та навичок саморегуляції власних психологічних станів у процесі виконання різних видів діяльності.

Структура навчальної дисципліни (тематичний план)

Назва теми	Види робіт	Завдання самостійної роботи в розрізі теми
Тема 1. Філософія в духовній культурі суспільства .	Лекція: онлайн 1. Філософська картина світу, її поняття, структура та види. Історичні типи філософської картини світу. 2. Філософія як форма духовно-практичного освоєння світу: а) історична генеза предмету філософії; б) зміст і структура філософії психології: її сучасні інтерпретації; в) взаємодія філософії, психології, науки та ідеології: актуальні проблеми. 3. Функції та методологічне значення філософського світогляду для професійної діяльності психологів Семінарське заняття: індивідуальні та групові опитування; методи частково-пошукові, активні та інтерактивні, інформаційні й евристичні ("мозковий штурм", ПОПіВ-формула, дискусія, термінологічний бій), імпульс-повідомлення, суперечливі поняття, незакінчені визначення, складання коментованої схеми навчальних питань з теми 1: Тези до обговорення: найбільш суттєвою потребою кожної людини і суспільства в цілому є потреба самовизначення, тобто розуміння світу і свого місця в ньому. Ця потреба реалізується у різних формах світогляду, однією з яких є філософія. Світоглядний і гуманістичний потенціал філософії визначається тим, що проблематика філософії опредметнюється колом проблем відношення «людина – світ». Філософія багатогранна і має чимало форм, що акцентують увагу на різних вимірах буття. Філософія може набувати форми гуманітарного наукового знання, філософської теології, суспільної ідеології, навіть філософського мистецтва. Проте її сутнісними ознаками є раціональність, прагнення до побудови універсальних теорій, пошук строгих логічних дефініцій та максимальних	Під час лекційного заняття необхідно законспектувати основні положення теми, підготувати план-конспект основних проблем лекції Готуючись до семінарського заняття необхідно: - Опрацювати питання теми. - Виконати завдання для самостійної роботи та практичні завдання з теми. - Підготувати реферативні доповіді, есе.(Перелік тем): - Особливості впливу філософії на духовний світ психолога. Особистість філософа (філософія як спосіб життя). Філософія і наукова картина світу (єдність і відмінність). -Світоглядна і методологічна функція філософії. -Філософія та психологічні науки; - Пройти тестування з теми. - Завдання для самостійного вивчення: - Основні критерії науковості світогляду; - Ознаки еkleктизму світоглядної позиції; - Головні відмінності між західною і східною парадигмами філософії; - Поясніть відношення понять «світовідчуття» та «світорозуміння»; - Спільні та відмінні ознаки міфологічного та філософського світогляду; - Специфіка міфологічного та релігійного світогляду; Практичні завдання:

	узагальнень, рефлексивність (знання про саме знання), критичність, вічний пошук істини та сенсу буття. Головні проблеми філософії: проблема буття (онтологія), людського існування (антропологія), пізнання (гносеологія), свідомості (феноменологія), цінностей (аксіологія), культурного розвитку (філософія культури), історії (історіософія), суспільства (соціальна філософія), моралі (етика), науки (філософія науки), методу (філософська методологія) та ін. Предмет філософії є історично змінним і у багатьох відношеннях залежить від типологічних ознак культури. При цьому у визначенні предмету філософії суттєвим є питання про співвідношення матерії та свідомості, яке вважається «основним питанням філософії», оскільки від способу його вирішення залежить матеріалістичний чи ідеалістичний характер філософського світогляду. По-різному філософи відповідають і на питання про можливість пізнання світу, поділяючись тим самим на гностиків та агностиків. У той час, як наука прагне здобути максимально об'єктивізоване знання про окремі аспекти та явища дійсності, філософська картина світобуття як цілісної системи здебільшого базується на інтуїції, ціннісних принципах та світоглядних гіпотезах. Тому сама по собі наука не є самостійним типом світогляду, а філософія ніколи не стане строгою наукою. В той же час, можна вести мову про науковий світогляд, що спирається на досягнення науки і стає методологічним фундаментом побудови наукової картини світу. Окрім загальної картини світу філософський світогляд може включати також цінності, ідеали, моральні норми життя, однак слід розрізняти філософію та ідеологію. Якщо ідеологія відзначається чіткими політичними пріоритетами, то сама по собі філософія не має політичної мети.	1. Який тип світогляду ґрунтується на принципі: «все, що є можливим в уяві, є можливим у реальності»? 2. Здійсніть порівняльний аналіз наукового та філософського світогляду. 3. Виявіть спільні та відмінні риси філософії та психології. 4. Наведіть приклади матеріалістичних та ідеалістичних міркувань; обґрунтуйте їх матеріалістичний чи ідеалістичний характер. 5. Доведіть, що філософія є методологією наукового психологічного пізнання. 6. Визначити характерні риси філософії. 7. Охарактеризувати структурні елементи філософії. 8. Заповнити таблицю «Етапи становлення і розвитку філософії або філософії психології». 9. Складання словника категоріально-поняттєвого масиву з теми навчальної дисципліни.
--	--	---

	Вона може бути лише засобом обґрунтування певної ідеології, але не може перетворитися на неї.	
Тема 2. Проблеми історії світової філософії.	Лекція - онлайн. План: 1. Предмет історії філософії, її періодизація та особливості. 2. Орієнтальний та окцидентальний типи філософії. 3. Національна філософія у світовій філософській думці. 4. Основні принципи та методи історії філософії. Семінарське заняття: індивідуальні та групові опитування; методи частково-пошукові, активні та інтерактивні, інформаційні й евристичні ("мозковий штурм", ПОПіВ-формула, дискусія, термінологічний бій), імпульс-повідомлення, суперечливі поняття, незакінчені визначення, складання коментованої схеми навчальних питань семінарського заняття 2.1.: 1. Особливості формування та розвитку давньогрецької філософії. 2. Основні риси, етапи розвитку та філософсько-психологічна проблематика середньовічної філософії. 3. Філософсько-психологічні здобутки епохи Відродження та їх значення для сучасності. Складання коментованої схеми навчальних питань семінарського заняття 2.2: 1. Передумови формування та основні філософсько-психологічні ідеї філософії Нового часу. Емпіризм та англійська філософська традиція. Раціоналістичний напрям у філософії Нового часу. Філософія Просвітництва і французького матеріалізму XVIII ст. 2. Німецька класична філософія: основні філософсько-психологічні ідеї І. Канта, Г. Гегеля, І. Фіхте, Ф. Шеллінга та їх значення для світоглядно-методологічних концепцій сучасності.	Під час лекційного заняття законспектувати основні положення теми 2. Готуючись до семінарського заняття 2.1 необхідно: 1. Опрацювати питання теми. 2. Виконати завдання для самостійної роботи та практичні завдання з теми. 3. Підготувати реферативні доповіді, есе (перелік тем): - Філософсько-психологічні погляди давньогрецьких філософів. - Філософсько-психологічні погляди середньовічних християнських мислителів (Августин Блаженний, Хома Аквінський - Психологічна складова давньокитайської філософії - Психологічний механізм та психологія пізнання у вчені Аристотеля. - Етично-психологічна складова філософії стоїків і значення її для сучасності. 4. Завдання для самостійної роботи: - Як на Вашу думку, чи існувало у давніх греків на міфологічному рівні поняття про об'єктивну необхідність? - Як Ви вважаєте, чи вплинуло міфологічне уявлення про пануючу в світі необхідність на проблематику античної філософії? - Поясніть, як Ви розумієте тезу Протагора: «Людина є мірою всіх речей». - Прокоментуйте думку Аристотеля про те, що «мудрість полягає у знанні загальних причин і начал». - До якого напрямку середньовічної філософії

	3. Особливості філософсько-психологічних систем Л. Фойєрбаха, К. Маркса та Ф.Енгельса. Тези до обговорення: Антична філософія охоплює розвиток філософського знання в античній Греції та античному Римі (VI ст. до н.е. – V ст. н.е.). У центрі уваги грецьких мислителів завжди залишається буття: питання про те, що значить бути, пошуки того, що є істинним, на відміну від того, що тільки видається сущим. Тож філософія цієї епохи відзначається своїм онтологізмом та космоцентризмом. Епоха Середньовіччя охоплює часовий проміжок від V ст. до XIV ст., вона звертається до проблем духовності, тому її основною темою є проблема духу, сприйняття світу через «Священне Писання» («Біблію»). Визначальною категорією філософської рефлексії цього часу виступатиме теоцентризм – уявлення про творення Богом світу, за якого Він сам постає центром світобудови. Зміни у всіх сферах життя людини, які відбувалися в кінці XIII - на початку XIV століть ознаменували собою процес, відомий під назвою Відродження. Він означав: 1) поновлення інтересу до античної культури в цілому; 2) у цей період формується нова культура західноєвропейських народів на противагу християнській середньовічній культурі. Потенціал світськості й раціоналізму, що став можливим завдяки діяльності гуманістів доби Відродження, відкрив шлях до наукового пізнання. В епоху Нового часу відбувається наукова революція. Її суть – у перетворенні науки на самостійну галузь духовного виробництва, відмежування від релігії та схоластичного способу мислення, проголошення математики мовою науки, пошук універсального методу пізнання світу та людини. Філософія, наслідуючи науку, набувала форми метафізики – умоглядного вчення про	відноситься теза: «у світі існують лише одиничні речі, тоді як загальні поняття є лише іменами умовно розрізняваних видів таких речей»? 5. Зробити реферативні доповіді. 6. Пройти тестування з теми. Під час семінарського заняття 2.2: 1. Опрацювати питання теми. 2. Виконати завдання для самостійної роботи та практичні завдання з теми. 3. Пояснити значення філософсько-психологічних теорій просвітників для сучасної психології. 4. Прокоментуйте тезу Г. Гегеля: «Пізнання предмета в поняттях означає його пізнання у конкретній тотожності протилежних визначень». Чи можна його застосувати, як метод пояснення психічних явищ? 5. Який вид ідолів, на Вашу думку, є особливо небезпечним для психолога? Чому? Чи існують ці ідоли пізнання в наш час? Аргументуйте свою відповідь. Яким чином можна відмежувати пізнання, спотворене ідолами, від справжніх знань? 6. Порівняйте між собою найбільш виразні пояснення позицій Ф. Бекона і Р. Декарта та спробуйте з'ясувати для себе, переваги та недоліки кожної з них: «Індукцію ми вважаємо тією формою доведення, яка рахується із даними чуттів, охоплює природу та мчить до практики, майже зливаючись із нею» (Ф. Бекон). «...Досвідні дані про речі часто бувають помилковими..., дедукція ж
--	--	--

	найзагальніші сфери буття – світ, Бога і душу. У цю добу у філософській методології поляризуються емпіризм та раціоналізм, а філософські вчення набувають рис систематизованих теорій (що особливо яскраво простежується у представників класичної німецької філософії). Нарешті, у філософії марксизму система діалектики здобуває своє матеріалістичне переосмислення та застосування до розуміння історичного процесу.	завжди має доказову силу» (Р.Декарт). 7. Здійсніть критичний аналіз марксистського трактування свідомості. 8. Яким є відношення між свободою та необхідністю за Б.Спінозою? 9. Заповнити таблицю «Етапи становлення філософсько-психологічних ідей та вчень Нового Часу та Просвітництва». Проаналізуйте та порівняйте наукові концепції, які не втратили актуальність і мають прикладний характер.
Тема 3. Проблеми історії української філософії.	Лекція: онлайн. План: 1. Предмет історії філософії, її періодизація та особливості. 2.Орієнтальний та окцидентальний типи філософії. 3. Національна філософія у світовій філософській думці. 4. Основні принципи та методи історії філософії. Семінарське заняття: індивідуальні та групові опитування; Методи частково-пошукові, активні та інтерактивні, інформаційні й евристичні ("мозковий штурм", ПОПіВ-формула, дискусія, термінологічний бій), імпульс-повідомлення, суперечливі поняття, незакінчені визначення, складання коментованої схеми навчальних питань до семінарського заняття 3: 1. Витоки та передумови виникнення української філософської думки. 2. Філософсько-психологічні ідеї представників українського Відродження та Просвітництва. Філософія Г. Сковороди. 3. Академічна філософія в Україні. Український романтизм (М. Гоголь, М. Костомаров, Т. Шевченко та ін.). 4. Взаємодія філософії і психології другої половини XIX – початку XXI ст. на теренах України. Тези до обговорення: філософія Київської Русі X-XIII ст., увібравши	Під час семінарського заняття 3: 1. Опрацювати питання теми. 2. Виконати завдання для самостійної роботи та практичні завдання з теми. 3. Зробити реферативні доповіді, підготувати есе (перелік тем): - Ідеал мудрості у києво-руській філософії; - Григорій Сковорода: філософія свободи; - Спадщина П. Юркевича у контексті української філософсько-психологічної традиції; 4.Скласти таблицю «Підходи до визначення сутності та ролі української філософії 5. Визначити характерні риси української філософії психології та дати їм коротку характеристику. 6. Схематично зобразити структуру національної психології або національної ідеї та охарактеризувати її складові. 7. Посилаючись на конкретні приклади із життя та на явища культури, спробуйте пояснити таку особливість українського менталітету, як естетизм та сентиментальність. Чому

	традиції вітчизняної та світової культури, зокрема античної та візантійської, виробила власний стиль, сформувала засади, які визначають специфіку української думки впродовж століть. Філософія в творах київських авторів поставала як продовження християнської мудрості, духовно-практичним способом життя, а не теоретичним знанням. Українське Відродження характеризується розповсюдженням освіти і знань серед народних мас, відродженням і збереженням української мови та традицій, захистом віри, незалежним та вільним розвитком національної культури. Особливого виявлення це набуває у філософській думці Києво-Могилянської академії та творах Г. Сковороди. Зокрема, на погляди останнього вплинули ідеї платонізму, західної пантеїстичної містики, витлумачені філософом в етико-гуманістичному ключі. Особливістю стилю цього мислителя є універсальний алегоризм та осмислення світу не в системі понять, а в системі багатозначних символів, сповнених емоційного змісту. Тож філософію Сковороди називають «філософією серця», що стала антитезою європейському раціоналізмові. у XVIII - XIX ст. філософська думка України досягла своєї найбільшої виразності та повноти. Власне, до середини XVIII ст. відносять початок класичного періоду української філософії. Особливістю філософії даного періоду є те, що вона розвивається у межах романтичного типу культури і тісно пов'язана із художньою літературою. Романтизм сприяв пробудженню національної свідомості українського народу, був співзвучним із прагненням національного відродження України. Романтична тенденція набула поширення у XIX ст. Її яскравим представником були Т. Шевченко, П. Куліш. На відміну від просвітників,	українська філософська думка не мала чіткого розмежування із літературою, історіографією, мистецтвом? 8. Проілюструйте прояв основних особливостей української філософії (антеїзму, екзистенційності, кордоцентризму) в ідеях Г. Сковороди. Розкрийте значення цих ідей для українського сьогодення. 9. Ознайомившись із ідеями П.Куліша, що лягли в основу концепції «хуторянської України», визначте наскільки подібні погляди: а) були співзвучні часу; б) відповідають українському менталітету; в) прийнятні в наш час. 10. Ознайомтесь із поглядами Г.Сковороди на властивості людини та її життєву долю: «Неможна знайти щастя поза собою, істинне щастя перебуває всередині нас. Безперервно думай, щоб пізнати себе. І оце-то є молитва, тобто розпалювання твоїх думок до цього. Це - крик твій, крик таємний... Оце і є бути щасливим — пізнати, знайти самого себе». Як осмислює Г.Сковорода найважливіші умови досягнення людиною її життєвого щастя? У чому саме полягає це щастя? Що спонукає людську душу прагнути дістатись до вічного?
--	---	--

	представники романтизму апелювали до іраціональних глибин, стихійно-творчих сил людського ества. Вони розвивали ідеї нації, історії та культури, проголошуючи наявність в кожній культурі власної душі. У розвиток філософії України другої половини ХІХ – початку ХХ ст. значний внесок зробили видатні вчені, громадсько-політичні діячі, літератори. Національна філософія представлена такими мислителями як М. Драгоманов, І. Франко, Д. Донцов, В. Липинський. Так, М. Драгоманов критикував політику царської Росії, спрямовану на національне нівелювання української історії та культури, та шовіністичний великоросійський світогляд, який сприймав українське лише частиною руського. Драгоманов виступав в підтримку української культури та національної самосвідомості, які не повинні бути націоналістичними, мають визнавати право на вільне існування інших культур та народів. Ці ідеї активно розвиваються і у суспільно-філософській думці сучасної України	
Тема 4. Проблеми сучасної філософії	Лекція: онлайн . План: 1. Формування нової філософської парадигми на межі ХІХ – ХХ ст. 2. Основні напрямки сучасної світової філософії. 3. Постмодернізм як визначальна парадигма західної філософії останньої третини ХХ ст. Семінарське заняття: індивідуальні та групові опитування; Методи частково-пошукові, активні та інтерактивні, інформаційні й евристичні ("мозковий штурм", ПОПіВ-формула, дискусія, термінологічний бій), імпульс-повідомлення, суперечливі поняття, незакінчені визначення, складання коментованої схеми навчальних питань <i>до семінарського заняття 4.1:</i> 1. Проблема ірраціонального в сучасній філософії («філософія життя»,	Під час лекційного заняття: законспектувати основні положення теми 4. Під час семінарського заняття 4.1: 1. Опрацювати питання теми. 2. Виконати завдання для самостійної роботи та практичні завдання з теми. 3. Зробити реферативні доповіді. 4. Пройти тестування з теми. 5. Провести аналіз запропонованого філософського тексту та визначити обґрунтованість застосування авторами тих чи інших понять, термінів. Під час семінарського заняття 4.2:

	волюнтаризм, інтуїтивізм, філософська антропологія). 2. Екзистенціальна філософія (М. Гайдеггер, К. Ясперс, А. Камю, Ж.-П. Сартр). 3. Філософські засади психоаналізу та неофрейдизму (З. Фрейд, К. Юнг, Е. Фромм). 4. Філософія психології як міждисциплінарна галузь наукового знання. Питання до семінарського заняття 4.2.: 1. Позитивістська філософія: її еволюція та вплив на сучасну психологію. 2. Структуралізм і герменевтика як методології психологічної науки (К. Леві-Стросс, М. Фуко, Г.-Г. Гадамер). 3. Феноменологія Е. Гусерля та актуальні проблеми людської суб'єктивності. 4. Вплив релігійної філософії (неотомізму, персоналізму) на розвиток сучасної психології. Тези до обговорення: в результаті другої наукової революції виникає нова, некласична філософія, яка істотно відрізняється від класичної. Її головною особливістю є ірраціоналізм. Варто усвідомити, що ірраціональна філософія є плюралістичною та розкривається в межах багатьох напрямків. В межах некласичної гуманістичної філософії на перший план виходить антропологічна і культурно-етична проблематика. Її розвивали феноменологія, екзистенціалізм, філософська антропологія, персоналізм, герменевтика та психоаналіз. Екзистенціалізм виник в середині XIX ст., набувши значного впливу в усьому світі, особливо серед інтелігенції. Біля джерел цієї філософії були М.Хайдеггер, К.Ясперс, А.Камю, Ж.-П.Сартр. Виділяють релігійний та атеїстичний екзистенціалізм. Основною категорією	1. Опрацювати питання теми. 2. Виконати завдання для самостійної роботи та практичні завдання з теми. 3. Зробити реферативні доповіді. 4. Скласти таблицю з переліком «Порівняльний аналіз переваг та недоліків філософсько-психологічних ідей представників сучасної філософії». 5. Визначити спільні та відмінні ознаки представників сучасного ірраціоналізму. 6. Визначити характерні ознаки позитивізму у психологічному дослідженні. 7. Провести аналіз запропонованого філософського, наукового тексту та визначити обґрунтованість застосування авторами тих чи інших наукових термінів, а також пояснити приналежність автора до певної школи філософії психології 8. Складання словника категоріально-поняттєвого масиву з теми навчальної дисципліни.
--	--	--

	екзистенціалізму є категорія існування, або екзистенція, що ототожнюється з суб'єктивними переживаннями людини, оголошується первинною щодо буття, а буття суспільства – вторинним. Звідси випливає основне положення екзистенціалізму: екзистенція (існування) передує есенції (сутності). Фрейдизм пояснює людину через призму психоаналізу, намагаючись пояснити історію розвитку окремої особистості та всієї людської цивілізації з позицій особливої ролі несвідомого. У фрейдизмі особливо яскраво проявляється перехід від раціоналізму до ірраціоналізму. Неофрейдизм прагне вийти за межі біологічних характеристик людини, на місце фрейдистського ірраціоналізму біологічних імпульсів висуває ірраціональність соціальну (верховенство «Над-Я»). Так, у Юнга несвідоме здатне продукувати символічні форми, які стають праосновою культури. Згідно з концепцією позитивізму, філософія повинна відмовитися від намагань досягнення сутності буття та зосередитись лише на його окремих проявах. При цьому філософське знання має бути абсолютно точним і достовірним, а для його досягнення філософія повинна використовувати науковий метод при пізнанні і спиратися на досягнення інших наук. Позитивізм запропонував сукупність пізнавальних засобів, методів, прийомів для лінгвістики і семантики, соціології та біології, фізики та інформатики. Структуралізм (К.Леві-Строс, М.Фуко, Ж.Лакан), виступаючи методологією гуманітарних наук, трактує явища буття, як певну структуру, частини якої пов'язані між собою і утворюють більш всеосяжну систему або структуру. Структуралізм має на меті розкрити структури, які лежать в основі всіх речей, які роблять люди, думають, сприймають і відчують.	
--	--	--

	Неотомісти дають нову інтерпретацію вченню Фоми Аквінського на базі сучасної філософії. Зокрема вони є реалістами в онтології та гносеології, підкреслюють гармонійну симфонію розуму і віри, розмежовують природну та надприродну теологію, але не розривають їх. Персоналізм, поставивши людину у центр своїх розмірковувань, виводив людські якості із особливого місця людини у творенні світу Богом, із основної функції людини, пов'язаної із збиранням розпорошеної в світі первинної енергії позитивного буттєвого творення.	
Тема 5. Філософські проблеми буття.	Лекція: онлайн. План: 1. Історична еволюція філософської онтології. 2. Актуальні проблеми теорії буття. 3. Свідомість як філософська проблема Семінарське заняття: індивідуальні та групові опитування; Методи частково-пошукові, активні та інтерактивні, інформаційні й евристичні ("мозковий штурм", ПОПів-формула, дискусія, термінологічний бій), імпульс-повідомлення, суперечливі поняття, незакінчені визначення, складання коментованої схеми навчальних питань до семінарського заняття 5: 1. Проблема буття у філософсько-психологічній думці: історія та сучасність. 2. Структурна організація буття. Актуальні проблеми філософських та природничо-наукових підходів до розуміння співвідношення матерії і свідомості. 3. Простір і час як атрибути матерії. Субстанційна та реляційна концепції простору і часу. 4. Структура, рівні та форми свідомості як актуальні філософсько-психологічні проблеми. Тези до обговорення: Філософське розуміння буття знаменує собою гранично можливу ступінь узагальнення дійсності, її осмислення	Під час лекційного заняття: законспектувати основні положення теми 5 До семінарського заняття 5: 1. Опрацювати питання теми. 2. Виконати завдання для самостійної роботи та практичні завдання з теми. 3. Підготувати реферативні доповіді або есе (перелік тем в завданнях для самостійної роботи РПНД АПФ) 4. Пройти тестування з теми. 5. Провести класифікацію онтологічних підходів за ознаками: за трактуванням свідомості; за трактуванням буття; за трактуванням простору і часу. 6. Створити структурно-логічну схему трактування свідомості в онтологічній моделі світу ХХст. 7. Яку концепцію розуміння свідомості Ви поділяєте і чому? Аргументуйте свою позицію. 8. Як співвідносяться поняття «буття» і «існування»? 9. Обґрунтуйте зміст основних філософсько-психологічних концепцій буття. 10. Складання словника категоріально-поняттєвого

	як цілісної єдності усіх форм та виявів її об'єктивного існування. Тож проблеми онтології постають визначальними для філософії, оскільки концептуально відмінні тлумачення буття постають основою для класифікацій та оцінок різних філософсько-світоглядних позицій (моністичних, дуалістичних, плюралістичних). В історії філософської онтології вирізняють класичні (субстанційні) та некласичні (процесуальні) підходи до тлумачення буття. Для перших характерні уявлення про наявність певних сталих основ сущого (матеріально-структурних чи ідеально-сутнісних), тоді як для других буття – це «ієрархія процесів», а не стійких субстанцій та структур. В залежності від матеріального чи ідеального характеру субстанції, покладеної в основу побудови картини буття, онтологічні вчення бувають, відповідно, матеріалістичними та ідеалістичними. Однак в обох випадках поняття «матерії» є однією з фундаментальних онтологічних категорій. Зокрема, в рамках матеріалістичної онтології це поняття охоплює об'єктивну реальність як цілісну систему, способом існування якої є перманентний рух (кількісні та якісні зміни у просторі та часі). При цьому простір і час діалектично пов'язані між собою, оскільки являють собою не «чисту протяжність» та «абсолютну міру тривалості», а є невід'ємними характеристиками (атрибутами) руху матерії. Свідомість – це здатність психіки до осмисленого відображення реальності (тобто до її ідеальної реконструкції крізь призму культурно-детермінованих «сміслових матриць»). Філософські концепції свідомості умовно можна поділити на дві групи: індивідуалістські та колективістські. В межах перших свідомість окремого індивіда тлумачиться як вихідна (визначальна) в порівнянні з	масиву з теми навчальної дисципліни.
--	--	---

	суспільними формами свідомості (мораллю, наукою, мистецтвом, правом тощо). До індивідуалістичних концепцій схилялися філософи Нового часу (як емпірики, так і раціоналісти), а також І. Кант, позитивісти, представники філософії життя, феноменології. Прихильники ж колективістської концепції вважали вихідними суспільні форми свідомості, а індивідуальну свідомість вважали похідною (як це виразно простежується, наприклад, у філософії марксизму). Дискусійність цієї проблематики зберігається і у сучасних філософських дослідженнях. Не менш актуальною лишається проблема співвідношення суспільного буття та суспільної свідомості (політичної, правової, моральної, релігійної, філософської, наукової та естетичної), діалектичний характер взаємодії яких далеко не завжди дозволяє чітко визначити рушійну сторону цієї взаємодії.	
Тема 6. Філософські проблеми пізнання.	Лекція: онлайн. План: 1. Передумови формування класичної традиції філософської теорії пізнання. 2. Основні гносеологічні концепції класичної доби. 3. Сучасні гносеологічні концепції. 4. Специфіка, рівні і форми наукового пізнання. Семінарське заняття: індивідуальні та групові опитування; методи частково-пошукові, активні та інтерактивні, інформаційні й евристичні ("мозковий штурм", ПОПіВ-формула, дискусія, термінологічний бій), імпульс-повідомлення, суперечливі поняття, незакінчені визначення, складання коментованої схеми навчальних питань <i>до семінарського заняття 6.1:</i> 1. Філософська гносеологія: предмет, структура та актуальні проблеми філософії психології. 2. Специфіка філософського пізнання світу.	Під час лекційного заняття: законспектувати основні положення теми 6. До семінарського заняття 6.1: 1. Опрацювати питання теми. 2. Виконати завдання для самостійної роботи та практичні завдання з теми. 3. Підготувати реферативні доповіді або есе у відповідності з переліком тем: - Проблема істини в пізнанні: основні концепції істини та їх оцінка. - Істина та життєва правда. - Проблема критеріїв істини в сучасній філософії. - Взаємозв'язок логіки та інтуїції, пояснення та розуміння в пізнанні. 4. Пройти тестування з теми. Під час семінарського заняття 6.2:

	3. Сучасні уявлення про форми та рівні пізнавального процесу. 4. Творчість як проблема філософсько-психологічної науки. Питання до семінарського заняття 6.2: 1. Сучасні гносеологічні уявлення про сутність знання та його види. 2. Проблема істини у філософсько-психологічній традиції: актуальні аспекти. 3. Практика як критерій істини. Гносеологічна специфіка психотерапії Тези до обговорення: предмет гносеології охоплює коло проблем стосовно сутнісної природи, структури та форм пізнання світу людиною, а також можливості адекватного відтворення об'єктивної реальності у знанні. В залежності від способу вирішення другої (гносеологічної) сторони основного питання філософії, теоретико-пізнавальні концепції поділяють на гностичні та агностичні. У структурі пізнавального процесу вирізняють такі компоненти, як суб'єкт та об'єкт, чуттєву та раціональну форми, а також емпіричний та теоретичний рівні. При цьому пізнання являє собою не механічне відтворення об'єкта у свідомості та знанні, а є творчим процесом, що передбачає мислене конструювання та практичну апробацію уявлень про об'єкт. З огляду на те, що далеко не будь-яка інформація про об'єкт кваліфікується як знання, а лише та, що відзначається наявністю змісту, адекватного цьому об'єктові (тобто об'єктивної істини), суттєвим аспектом теорії пізнання є проблема істини. Серед найбільш поширених в наш час концепцій істини є класичні (кореспондентна, когерентна) та некласичні (конвенційна, прагматистська). Зокрема, в межах класичної гносеології досліджуються питання щодо можливості та умов досягнення	1. Опрацювати питання теми. 2. Виконати завдання для самостійної роботи та практичні завдання з теми. 3. Підготувати реферативні доповіді або есе 4. Пройти тестування з теми. 5. Здійснити ранжування за глибиною змісту основних понять філософської гносеології. 6. Складання словника категоріально-поняттєвого масиву з теми навчальної дисципліни. 7. Створити структурно-логічну схему гносеологічної картини світу. 8. Створити структурно-логічну схему епістемологічної картини пізнання. Яка модель буде більш прийнятна для психолога? Обґрунтуйте свою позицію
--	--	---

	об'єктивної істини (відповідності змісту знання і предметності явищ), «абсолютної істини» (знання, зміст якого не залежить від конкретних умов його оцінки та використання), «відносної істини» (знання, істиннісна та смислова оцінка якого є ситуативно мінливою), «конкретності істини» (залежності знання від умов його отримання) тощо. Практика є універсальним критерієм істинності знання, оскільки вона є одночасно і джерелом його отримання, і об'єктною сферою його застосування. Навіть у випадках суто аналітичного обґрунтування знань застосовуються ті принципи і закони логіки, що є концентрованим вираженням механізмів організації практично даної реальності. При цьому практика як критерій істинності поєднує в собі моменти абсолютності та відносності. У цьому плані вона є абсолютною в силу згаданої вище її універсальності, а відотною – через залежність істиннісних оцінок знання від широти та якісних характеристик сфери практичного освоєння світу людиною. Ведучи мову про юридичну практику, слід враховувати ту її специфіку, що вона пов'язана з високим рівнем гостроти зіткнення різноспрямованих суб'єктивних інтересів. Тож для отримання об'єктивної інформації та прийняття обґрунтованих рішень у цій сфері діяльності доцільно використовувати сучасні методологічні засоби об'єктивізації доказових процедур.	
Тема 7. Проблеми філософської методології.	Лекція: онлайн. План: 1.Зміст та структура методологічного знання. 2.Проблема методу в філософії 3.Філософська методологія неklasичної доби 4.Постнеklasичний етап у розвитку філософської методології 5.Філософська методологія як основа пізнання правових явищ.	Під час лекційного заняття: законспектувати основні положення теми 7. Під час семінарського заняття 7.1: 1. Опрацювати питання теми. 2. Виконати завдання для самостійної роботи та практичні завдання з теми.

	Семінарське заняття: індивідуальні та групові опитування; методи частково-пошукові, активні та інтерактивні, інформаційні й евристичні ("мозковий штурм", ПОПів-формула, дискусія, термінологічний бій), імпульс-повідомлення, суперечливі поняття, незакінчені визначення, складання коментованої схеми навчальних питань до семінарського заняття 7.1: 1. Зміст та структура методологічного знання. Метод, методологія як проблема формування філософії психології.. 2. Основні чинники, механізми та етапи розвитку філософської методології в контексті історії філософсько-психологічної науки. 3. Загальні характерні риси класичної філософської методології. Поляризація метафізики та діалектики. Питання до семінарського заняття 7.2: 1. Криза класичної методології та філософська методологія некласичної доби. 2. Постнекласичний етап у розвитку філософсько-психологічної методології. 3. Методологічні, теоретичні та природничі основи психології. Принципи філософії психології. Тези до обговорення: Загалом під науковою методологією мається на увазі галузь теоретичних знань, уявлень про сутність, форми, закони, порядок та умови застосування підходів, способів, методів, прийомів і процедур у процесі наукового пізнання та практичної діяльності. Зокрема ж, коли йдеться про <i>філософську методологію</i>, то її розуміють як систему концептуальних основ, принципів та способів побудови світогляду, а також фундаментальних настанов його реалізації у пізнавальній та практичній діяльності.	3. Підготувати реферативні доповіді або есе у відповідності з переліком тем: 1. Основні етапи становлення філософської методології. 2. Зміст, рівні та структура наукової методології . 3. Філософсько-методологічні основи психології. 4. Причини та наслідки кризи класичної філософської методології. 5. Некласична та постнекласична методологія: порівняльний аналіз. 6. Пройти тестування з теми. 7. Складання словника категоріально-поняттєвого масиву з теми навчальної дисципліни. Під час семінарського заняття 7.2: 1. Опрацювати питання теми. 2. Виконати завдання для самостійної роботи та практичні завдання з теми. 3. Підготувати реферативні доповіді або есе (перелік тем в завданнях для самостійної роботи РПНД АПФ) 4. Пройти тестування з теми. 5. Здійснити ранжування за глибиною змісту понять “науковий метод”, “метод”, “метод науки”, “методика”. 6. Складання словника категоріально-поняттєвого масиву з теми навчальної дисципліни. 7. В процесі самостійного опрацювання філософської літератури (2-5 найменувань за вибором) ознайомитись зі специфікою діалектичного методу. Визначити основні типи діалектики та їх значення для проведення науково-
--	---	--

	Головним компонентом в структурі філософської методології є <i>парадигма</i> – система засадничих ідей, що визначають певний домінуючий, «еталонний» методологічний підхід до побудови філософського світогляду. Такі ідеї детермінують концептуальне ядро та базові принципи методологічної теорії, які, у свою чергу конкретизуються у її законах – загальних настановах щодо побудови пізнавальних та діяльнісних стратегій. У своїй історичній еволюції філософська методологія проходить три основні етапи: 1) класичний (XVII – XIX ст.); 2) некласичний (кінець XIX ст. – остання третина XX ст.); 3) постнекласичний (остання третина XX ст. по теперішній час). На першому з цих етапів домінувала об’єктивістська методологічна парадигма з притаманними їй принципами детермінізму та лінійності законів. Другий етап ознаменувався релятивізацією методологічних підходів відносно соціокультурної специфіки суб’єкта, імовірнісним переосмисленням змісту законів реальності та відмовою від претензій науки на єдність, абсолютність та об’єктивність істини. На третьому етапі спостерігається дивергенція та поляризація парадигм у сфері філософської методології на «оптимістичну» гілку (в межах якої поновлюються притаманні класичній науці спроби побудови цілісної картини світу, однак вже на основі принципово відмінних підходів – системному, універсально-еволюційному та нелінійно-динамічному) та «песимістичну» (що полягає у постмодерністському проголошенні «згортання», «деконструкції» культурної історії, марності «потуг» удосконалення світу, ілюзорності прогресу тощо). Однак у останньому випадку мова йде скоріше про так звану «антиметодологію», оскільки, по суті, вона зводиться до самозаперечення, що не має нічого	практичного дослідження в галузі психології.
--	---	---

	спільного з науково-філософським світобаченням. Через те, що специфіка філософської методології полягає у її універсальності та сутнісній спрямованості (на протиположності предметній обмеженості та зосередженості на пізнанні окремих явищ, як це передбачено методами конкретних наук), ця методологія покликана до того, щоб задавати принциповий фундамент, на якому мають ґрунтуватися дослідження у галузево-наукових сферах. Зокрема, при вивченні правових явищ у царині юридичних наук лише на основі філософсько-методологічних підходів уможлиблюється виявлення сутнісних характеристик права, котрі розкриваються виключно шляхом аналізу його генези у значно масштабніших («метаюридичних») буттєвих контекстах. Саме такі ознаки визначають «критеріальні мірила» розрізнення правового та неправового закону, справедливого та несправедливого рішення, належної та неналежної суспільної поведінки суб'єкта тощо.	
Т.8. Сучасна філософська антропологія	Лекція: онлайн. План: 1. Демаркація сучасної філософської антропології 2. Галерея антропологічних концептів ХХ ст.: від людини розумної до людини інформаційної. 3. Новітні проекти антропологічних досліджень ХХІ століття: синергійна, тотальна антропологія, метаантропологія. 4. Горизонти, перспективи постлюдства (проблеми переходу). 5. Антропологічна стратегія фундаментальних відносин людини та світу. Семінарське заняття: індивідуальні та групові опитування; методи частково-пошукові, активні та інтерактивні, інформаційні й евристичні ("мозковий штурм", ПОПіВ-формула, дискусія, термінологічний бій), імпульс-повідомлення, суперечливі поняття,	Під час лекційного заняття законспектувати основні положення теми №8. До семінарського заняття з Т.8.1 необхідно: 1.Опрацювати навчальний лекційний і медіаматеріал до теми 8, представлений у мультимедійних посібниках «Філософія» та «Філософія права», а також опрацювати навчально-методичні матеріали, дистанційні курси представлені на веб- порталі НАВС 1. Оформити 3-4 міркування про місце і роль філософської антропології та сучасної філософії психології у формуванні світогляду психолога.

	незакінчені визначення, складання коментованої схеми навчальних питань до 1 семінарського заняття Т.8: 1. Філософська антропологія, визначення та систематизація її різновидів. 2. Розуміння сутності людини в історії філософсько-психологічної думки: а) уявлення про природу людини в античний та середньовічний період; б) концепція «природної» людини в епоху Відродження; в) натуралістичний антропологізм; г) співвідношення біологічного і соціального в соціал-дарвінізмі; д) марксистська концепція людини як суб'єкта історичного процесу; е) вплив сучасної філософської антропології на західноєвропейську філософію психології ХХ-ХХІ ст. Тези до обговорення: антропологія в сучасному розумінні є наука про зміст і еволюцію творення людиною себе. Філософська антропологія – це сукупність концепцій, які виникли внаслідок того що предметом філософської рефлексії починає виступати не буття саме по собі, а пояснення та розкриття сенсу людського буття. Цей підхід отримав назву «антропологічного принципу». Витоки його, перші формулювання можна віднайти в ідеях гуманізму Відродження, німецькому романтизмі, французькому та німецькому Просвітництві. Філософська антропологія є частиною філософії, яка має спеціальний предмет вивчення – людину як особливий різновид сущого в єдності його біологічних, психофізіологічних, соціальних, моральних, релігійних і інших компонентів, яка синтезує наукове і ціннісно-сміслові осмислення феномену людини і її становища в світі. Мета філософської антропології – створити цілісне знання про природні, психічні, соціальні, духовні	2. Проаналізувати співвідношення понять «світогляд» і «екзистенція» «постмодернізм» «ідеологія» у світогляді людини ХХІ століття. 3. Обґрунтуйте зміст антропного принципу через призму предметів і методів філософії, психології та антропології. 4. Чим відрізняється філософський підхід до людини від її трактування психологією, прикладними науками? 5. У чому полягає сутність філософської антропології? Охарактеризуйте її проблематику та підстави виникнення. 6. У чому схожість і відмінність уявлення про людину на різних етапах розвитку філософської антропології? 7. Проаналізуйте зміст інтеграції знань про людину як філософську проблему. 8. У чому полягають застереження М. Шеллера і Ж. Марітена щодо антропоцентризму? Що таке «антропоцентрична зарозумілість»? 9. Тестування з теми. Під час лекційного заняття законспектувати основні положення теми 8. До семінарського заняття з Т.8.2 необхідно: 1. Опрацювати навчальний лекційний і медіаматеріал до теми 8, представлений у мультимедійних посібниках «Філософія» та «Філософія права», а також опрацювати навчально-методичні матеріали, дистанційні курси
--	---	---

	першооснови людини, виявити ті сили і потенції, завдяки яким людина «рухається» до своєї сутності. Три головні періоди розвитку філософської антропології як напряду, а також детально проаналізувати кожен із них. Так, перший період – це історія філософії від античності до системи Г. Гегеля включно. Його характеризує визначальна риса: філософія виступає переважно загальним ученням про свідомість, самосвідомість, пізнання, раціональне; філософія розуму. <i>Для другого періоду</i> є характерним наближення до життя, практики, позитивного знання і діяльності; його визначають течії позитивізму, марксизму, філософії життя. Третій період розпочинається у 20-ті роки ХХ ст. із проголошенням філософської антропології у працях М. Шелера, Г. Плеснера, А. Гелена. Філософська антропологія виступатиме синтезом двох наук, які до того часу йшли паралельно, вона стає поєднанням антропології як біологічної науки і філософії. Змінювалися уявлення щодо сутності людини в античній та середньовічній філософії: від людини, яка жила у гармонії з природою, Космосом, до людини середньовіччя із абсолютизацією духовного життя (пріоритет віри над розумом) і бажанням залишити – бодай подумки – земний тварний, тлінний, недосконалий світ. Ідея Людини-Титана та концепцію «природної» людини, що сформувались у межах філософії Відродження і стала прамоделлю бачення сучасної людини. Доба Відродження - остання епоха цілісного світосприйняття в європейській історії, де раціональне та ірраціональне, творче і конструктивне, мистецтво, релігія і наука доповнювали один одним, створюючи тим самим цілісну картину світу для людини того часу. Абсолютизація раціонального, культ розуму, віра в його безмежні	представлені на веб- порталі НАВС 1. Обґрунтуйте які сутнісні ознаки античного і сучасного тлумачення сутності людини? 2. Чим відрізняється гуманізм від антропоцентризму? 3. У чому виявляється роль потреб і інтересів в житті людини? 4. Які нові можливості відкрила для усвідомлення людиною свого “Я” християнська релігія? 5. Здійснити ранжування за глибиною змісту понять «душа», «свідомість», «психіка». Як визначається співвідношення тіла, душі і розуму в сучасній філософській антропології? 6. Тестування з теми 7. «В історії, яка нараховує майже десять тисяч років, ми є першим поколінням, в якому людина повною мірою усвідомила свою власну проблемність. Я маю на увазі те, що вона вже не знає себе самої і усвідомлює це». (М.Шелер) Прокоментуйте наведене міркування. Як Ви думаєте, які чинники життя та історії призвели до того, що людина перестала себе знати й розуміти? Як із цим пов'язана проблематичність людського буття? 8. Складання словника категоріально-поняттєвого масиву з теми навчальної дисципліни.
--	--	---

	можливості в Новий час, що пов'язано з формуванням природничих і математичних наук, призводить до ідеалізації даного феномену, яке знайшло своє відображення в суспільно-історичній сфері, концепції прогресу. Як ідейний підсумок цієї ідеї слід розглянути концепцію антропологічного матеріалізму Л. Фойєрбаха, котрий прагнув створити нову філософію - філософію людини, яка має вивчати людину, дати розуміння людини і служити справі її звільнення від релігійних заблуджень. Вирішення цих завдань акцентується у площині усвідомлення й розуміння того, що людина не творіння Бога, а частина, вічного світу природи. Мислитель відходить від механіцизму XVIII ст., об'єктивну і суб'єктивну реальність не зводить до механічного руху, а природу розглядає не як механізм, а організм, тобто як біологічний рух. У центрі уваги Фойєрбаха не абстрактна, метатеоретична конструкція матерії, а людина як єдність психічного й фізіологічного, душі і тіла. В дусі матеріалізму мислитель стверджує, що тіло і складає сутність людського "Я". Духовне начало в людини не може бути відділеним від тілесного, дух і тіло - дві сторони тієї реальності, котра називається людським організмом. Людська природа тлумачиться ним переважно біологічно, а окремий індивід не як суспільна істота, а як окрема ланка в розвитку людського роду. Марксистська філософія здійснює перетворення у трактуванні сутності людини. Так, попередня філософія основою людини вважала ідеальне (свідомість), і якщо матеріаліст Л.Фойєрбах уявляв її у вигляді споглядання, а І. Кант, Г. Гегель та інші - у формі, винятково, духовної активності, світ поставав у вигляді об'єкта, продукту суб'єктивності, духу, то в концепціях К. Маркса і Ф. Енгельса сутність людини становить предметно-перетворююча	
--	---	--

	діяльність. Людина не лише актор, але й автор історичної драми, джерела якої сягають в історію виробництва. Завершуючи розгляд марксистської концепції людини як суб'єкта історичного процесу слід проаналізувати вплив та значення її для становлення західноєвропейської цивілізації XX ст. Сучасна філософська антропологія XX-XXI ст., представлена у філософських поглядах М.Гайдеггера, В.Соловйова, М.Шелера, Ж.-П.Сартра, які виходили з факту незавершеності людини як біологічної істоти, зазначаючи, що в подібних випадках тварини або гинуть, або перетворюються на інший вид тваринного світу. Звідси і постановка питань про те, чому предки людини виявились такими беззахисними перед навоколишнім світом, а також чому і як виник розум – рятівник людини. Питання до 2 семінарського заняття Т.8: 1. Філософсько-психологічна антропологія: проблематика і основні концепції. 2. Проблема антропосоціогенезу. 3. Духовні виміри буття людини у творчості представників філософії психології XX-XXI ст.: а) життя і смерть; б) сенс життя; в) щастя; г) свобода. Тези до обговорення: вихідною установкою філософської антропології є нагальна необхідність вирішення питання про те, що є людина. Разом із тим, філософія на основі узагальнення існуючих наукових знань має своє, специфічне бачення людини як біо-соціо-духовної істоти, яка здатна активно діяти, пристосовуватись до обставин, а також змінювати їх у відповідності до своїх потреб; створювати предмети, яких немає в природі; формувати навколо себе особливе штучне середовище – цивілізацію.	
--	---	--

	Головна особливість буття людини, яка відрізняє її від усіх інших живих організмів, полягає в тому, що людське буття можливе одночасно в природі (вітальність), соціумі (соціальність) та культурі (духовність). Ці три його виміри (іпостасі) складаються певну єдність, однак дуже часто цю єдність називають суперечливою. При розгляді питання слід звернути увагу на рушійні сили і зміст процесу антропосоціогенезу, єдиного процесу становлення людини і суспільства. Ця проблема розглядається релігією, філософією, антропологією, історією, археологією та ін. Важливо виявити основні сутнісні ознаки антропосоціогенезу, як процесу виникнення не просто нового виду (людина - антропос), а принципово нового (соціального) способу існування. Необхідно проаналізувати, завдяки яким чинникам з'являється людина – істота, здатна до творчої діяльності, соціально–детермінованого життя і спілкування на основі діяльності свідомості (особливого ставлення до дійсності). Слід розкрити співвідношення біологічного та соціального в людині; проаналізувати зміст понять «індивід», «індивідуальність», «особистість», їх взаємозв'язок. Наведені поняття використовуються для характеристики людини, ступеня реалізації її сутності. Індивід – означає людину як одиничного представника людського роду в інтегральній єдності біологічних і соціальних характеристик. Тобто виділяється типовість ознак окремої людини, підкреслюються в ній не індивідуальні, а загальні риси. Поняттям індивідуальність окреслюємо неповторність людини в її духовних якостях, здібностях, талантах, самостійній діяльності, житті в цілому. Людина виступає як мікрокосм, в єдності унікальних і	
--	---	--

	універсальних властивостей, самобутності життєвого шляху й реалізації здібностей, талантів у певних суспільних умовах. Проблема особистості є одною з найскладніших у філософії. Якщо провідним у визначенні індивідуальності є її неповторний вроджений талант, то у особистості – воля, автономність. Людина виконує в суспільстві визначені нею ролі, виступає як істота соціальна. Особистість втілює цінності своєї епохи, культури. Наукова необхідність у зверненні до категорії «цінність» виникає тоді, коли постає питання співвідношення діяльності суб'єкта (будь-то особистість, група, клас, нація) і тих об'єктивних умов, у яких він діє. Більше того, цінність – це не просто «ставлення до» (оцінка), а «ставлення між» (відношення), вираження глибинного рівня взаємодії, якою позначається якість виявлення реалізації міжособистісних відносин, включеності до них, розуміння їхньої значимості в житті кожної людини. Сприймаючи цінності як власні, обираючи їх за основу свого перетворення світу, обирає роль в суспільстві, чи виконує визначену так, щоб максимально реалізувати свою систему цінностей. Варто виділити у відповіді на питання два типи цінностей: 1) цінності, сенс яких визначається наявними потребами й інтересами людини, 2) цінності, які, навпаки, надають смислу існуванню самої людини. Цінності, які обслуговують самоствердження людської особистості, якою вона є, і цінності, котрі творять і відроджують людину в певній принципово новій якості. Цінності другого типу ще називають "вищими", або "культурними", або "самоцінностями", оскільки щодо людського суб'єкта вони є чимось самостійним, самодостатнім і	
--	--	--

	принципово вимагають морального ставлення до себе. Особистість передбачає самотійність діяльності на основі вільно обраних принципів і відповідальності; автономність – одна з провідних якостей особистості. Особистість діє на основі усвідомлення сенсу життя. Слід зосередити увагу на визначальних цінностях життя людини, таких, як свобода, щастя і сенс життя, що включають у себе розуміння феноменів життя і смерті, свободи, необхідно виокремити основні підходи до осмислення даних проблем в історії філософії. Варто звернутися до історико-філософського аспекту розгляду проблем щастя та сенсу життя, показати взаємозв'язок цих категорій. Сенс життя, його пошуки завжди передбачають вибір, можливість вибору мети, засобів її досягнення, діяльності згідно з здійсненням вибором – тобто свободою. Саме здійснення вибору, його переживання демонструють свободу волі і свободу дії, приводить до глибинного осмислення почуття свободи. Людина створює стратегію життя, творить життя та здійснює постійний вибір з існуючих можливостей, які є базовим аспектом людського буття. Через вибір ми будуємо себе і світ навколо себе, одні можливості обираючи, інші – відкидаючи. Ще філософи античності розглядали свободу вибору як найвищу цінність особи і суспільства. Свобода вибору, свобода волі у філософії завжди розглядалась як умова формування особистості. Слід відмітити, що у філософії існують наступні концепції свободи: - детермінізм з його оптимальним виразом - фаталізмом; - індетермінізм, який взагалі заперечує причинність, в утвердженні безмежної свободи особи доходить до волюнтаризму; - альтернативізм, який стверджує, що завжди існує свобода вибору, але	
--	--	--

	не безмежна, а лише з декількох варіантів. Підсумовуючи, доцільно звернутись до поняття відповідальності, що є наслідком і основою свободи. Свобода неможлива без відповідальності й усвідомлення необхідності і її врахування у процесі життєдіяльності людини.	
ТЕМА № 9. Метафізика і феноменологія в сучасній філософії	Лекція: онлайн. План: 1. Сутність та основні етапи історичного розвитку метафізики як галузі філософського знання. 2. Феноменологія як неklasична філософська методологія та напрям сучасної філософії психології. 3. Альтернативи діалектики (метафізика, синергетика, негативна діалектика). Семінарське заняття: індивідуальні та групові опитування; методи частково-пошукові, активні та інтерактивні, інформаційні й евристичні ("мозковий штурм", ПОПіВ-формула, дискусія, термінологічний бій), імпульс-повідомлення, суперечливі поняття, незакінчені визначення, складання коментованої схеми навчальних питань до <u>семінарського заняття 9.1</u>: 1. Становлення предмету феноменології. 2. Феноменологічна методологія і онтологія свідомості. 3. Закони діалектики та їх методологічне значення. 4. Категорії діалектики та їх методологічне значення. 5. Альтернативи діалектики (метафізика, синергетика, негативна діалектика). Тези до обговорення: в епоху античності формується класичне уявлення про метафізичний характер філософії, в центрі якого стоїть онтологія як вчення про буття. Теорія пізнання та аксіологія поки що повністю підкорені онтологічній проблематиці, проте в рамках самої онтології суперечливо узгоджуються натурфілософська, спекулятивно-метафізична та антропологічна лінії. У цілому в античній філософії абсолютне знання сприймається як система першооснов, в якості яких і виступає перша філософія, або метафізика. Оскільки першооснови не можуть бути	Під час лекційного заняття законспектувати основні положення теми 9. До семінарського заняття з Т.9 необхідно: 1. Опрацювати навчальний лекційний і медіаматеріал до теми 9, представлений у мультимедійних посібниках «Філософія» та «Філософія права», а також опрацювати навчально-методичні матеріали, дистанційні курси представлені на веб-порталі НАВС Додаткові завдання для підготовки до семінарського заняття: 1. Зміст та співвідношення детермінізму та індетермінізму як принципів пізнання психічної реальності. 2. Види детермінізму та їх загальна характеристика щодо розуміння поведінки людини. 3. Проаналізуйте переваги та недоліки причинної та не причинної детермінації. 4. Наведіть приклади відображення категорій форма і зміст у царині психології? 5. Яким чином діалектичний метод може бути реалізований у психотерапії? 6. Співвідношення принципів феноменології та негативної діалектики. 7. Здійсніть аналіз змісту поняття «метафізичні засади психології».

	доведені або виводитися з чогось, то <i>метафізика</i> і являє собою <i>метанауку</i>, яка обґрунтовує першооснови не окремих наук, а <i>буття та пізнання в цілому</i>. У середньовічну епоху здійснюється спроба виходу за межі вчення Аристотеля, відображена у вченні св. Томи Аквінського (1225-1274), відомого насамперед своїми працями "Сума теології проти язичників", яка стала своєрідною енциклопедією середньовічного світогляду, та «Сума філософії», яка містить низку цікавих метафізичних ідей. Св. Тома Аквінський походив з італійського графського роду, отримав освіту в Неаполітанському, а потім і Паризькому університетах. Його концепція заслуговує на увагу, оскільки теолог чітко розрізняє три важливі аспекти в метафізиці: 1)Метафізика – божественна наука, інакше кажучи філософська теологія, яка здатна пізнавати Бога, а також інші надчуттєві істоти; 2)Метафізика – наука, яка досліджує суще, все йому властиве; 3)Метафізика – перша філософія, що здатна осягати перші причини речей. Класична (метафізична) модель філософії формувалась під впливом тих уявлень про її сутність та завдання, які були закладені ще в античній філософії та були суттєво доповнені тенденціями, що почали з'являтися в культурі вже пізнього Середньовіччя. Виникнення і розвиток номіналістичних течій, поява інтересу до дослідного пізнання природи, початок звільнення природознавства від теології, розширення матеріалістичних ідей - все це підготувало відхід від схоластики та метафізики, а також піднесення науки та натурфілософії в епоху Відродження. В епоху Нового часу відбуваються різкі зміни щодо розуміння метафізики. Особливо це відчувалося у XVII столітті, коли англійський філософ Френсіс Бекон розділив філософію на три галузі: 1) Наука про Бога; 2) Наука про природу; 3) Наука про людину. Значний внесок у розробку метафізики як «першої філософії», поєднаний із переосмисленням і зміною інтерпретації самого поняття «метафізика», здійснили основні представники німецької класичної філософії, зокрема, І. Кант, Й.	8. У чому полягає зміст і структура концепції трагічної діалектики Артура Ліберта щодо застосування у психологічному дослідженні. 9.Синергетичні закономірності функціонування лідерства в організації ХХІ століття. 10. Яким чином діалектичний метод може бути реалізований у психологічній практиці? 11.Тестування з теми. Підготувати реферативні доповіді або есе, перелік тем дивись в завданнях для самостійної роботи РПНД АПФ: -Специфіка причинно-наслідкових зав'язків в гуманітарних і прикладних науках. -Категорії «можливість» і «дійсність» в історії філософії. -Можливості застосування детермінізму і індетермінізму щодо дослідження психічних явищ. -Історична роль феноменології як методу пізнання в історії психології. -Історична роль метафізики як методу пізнання в історії психології.
--	--	--

	Г. Фіхте, Ф. В. Шеллінг, Г. В. Ф. Гегель, Л. Фойєрбах. Німецька класична філософія пройшла у своєму розвитку наступні 4 етапи: 1.Різде <i>протиставлення мислення і буття</i> в критичній філософії Канта 2.Намагання вивести об'єктивний світ із діяльності суб'єкта, заперечення трансцендентних "речей у собі" в системі Фіхте. 3.Ототожнення <i>мислення і буття</i> після перемоги буржуазної революції, звідси - "філософія тотожності мислення і буття" Шеллінга, а також ідея Гегеля "все розумне - дійсне, все дійсне - розумне". 4. <i>Матеріалістичні</i> погляди Л. Фойєрбаха, які завершують розвиток німецької класичної філософії та в яких відобразились суспільні відносини в Німеччині напередодні революції 1848-1849 рр. Таким чином, класична німецька філософія кінця XVIII - початку XIX ст. відіграла видатну роль в історії розвитку діалектичного мислення, у критичному подоланні метафізичного методу, що панував у філософії XVII-XVIII ст. Історичне досягнення німецьких філософів полягає в тому, що саме вони розробили діалектичний метод. Кант намагався обґрунтувати ідеалістичну діалектику понять у своєму вченні про антиномії чистого розуму. Фіхте вклав в ідеалістичну діалектику розуміння розуму як руху від тези через антитезу до синтезу. Найбільш розвинутого вигляду діалектика набуває у Гегеля, в методі якого під містично-ідеалістичною оболонкою діалектики понять містилося раціональне зерно - ідея про діалектику речей, про розвиток у суспільстві і природі. Разом із матеріалізмом Фойєрбаха діалектика Гегеля стала продуктивною основою для подальшого розвитку філософської думки. Діалектика і метафізика як методи виникли з потреби відображення багатоваріантності можливостей людської діяльності та розвитку – з одного боку, та стійкої, часто однолінійної тенденції розвитку власне природи та природного в самій людині, з другого. Тому потрібно визнати, що дві історично перші методології в філософії, постійно взаємодіючи, сприяли становленню софійної культури в історії розвитку людської духовності.	
--	--	--

	Тези до обговорення: феноменологія – це напрям філософських досліджень початку ХХ-го століття. Засновником феноменології був Едмунд Гуссерль. Термін «феноменологія» походить від грецьких слів <i>phainómenon</i>, яке означає «те, що з'являється» і <i>lógos</i> – вчення. У викладі Гуссерля феноменологія вивчає структури свідомості та явища, які в ній відбуваються. Цей розгляд повинен відбуватися з точки зору «першої особи», але вивчаються явища не так, як вони постають перед <i>моєю</i> свідомістю, а перед <i>будь-якою</i> свідомістю. Гуссерль вірив у те, що збудована таким чином наука про явища, феноменологія, може забезпечити міцну основу для усього людського знання включно із знанням науковим. Таким чином філософія могла б отримати статус строгої науки. У своїй загальній формі феноменологія намагається створити умови для об'єктивного вивчення того, що зазвичай вважається суб'єктивним — свідомості та таких її проявів, як судження, сприйняття та почуття. Хоча феноменологія прагне бути науковою, вона не намагається вивчати свідомість із точки зору клінічної психології чи неврології. Замість цього за допомогою систематичних міркувань вона ставить собі за мету визначити суттєві властивості проявів свідомості. У постнекласичній інтерпретації метафізика — це класична філософія як така, тобто філософія, якій притаманні два фундаментальні припущення: 1) презумпція єдності буття, яке об'єктивується в логос; 2) презумпція єдності буття і мислення. При переході до постнекласичного типу філософствування поняття метафізики вживається винятково у нетрадиційних аспектах, напр., як «глибинна граматика» в аналітичній філософії. Постмодернізм продовжує започатковану некласичною філософією традицію «критики» метафізики [йдеться про ніцшеанську критику метафізики, критику понять буття і знаку, фрейдівську критику самосвідомості, самототожності, онтології; визначення буття як наявності. Предметом постмодерністської критики стає «божественне буття старої метафізики». Згідно з програмною позицією постмодернізму, сучасний теоретичний дискурс покликаний остаточно «затаврувати» «метафізичні моделі» (Ф. Джеймісон). У 20 ст. вжита	
--	--	--

	спроба створення аналітичної метафізики, під якою розуміють систематизоване, понятійне, але непіддатне верифікації знання. Аналітична філософія виходила з визнання метафізики гносеологічним модусом й перевела інтерес до неї в царину розробки проблем свідомості, мови, тексту; виявлення того, як можливо несуперечливо помислити предмет і виразити його лінгвістичними засобами. Класична, некласична і постнекласична метафізика, попри різні формати і акценти, дотримуються тези щодо пріоритету зовнішньої стосовно людини реальності — т. з. першооснов, найзагальніших підстав сущого, універсальних онтологій. Ними можуть бути як Божественне начало, ідеальний світ, так і незалежна від людей метафізична реальність як така, її каузальні, структурні і фундаментальні зв'язки. Незважаючи на критику, метафізика зберігає свої позиції в сучасній філософії, філософії історії, теорії соціально-гуманітарного пізнання. Метафізичне мислення в рефлексивній філософії — це завжди думка про ціле, цілісність; воно здатне своїми поняттями охопити фундаментальні питання буття людини, її культури, місця в світі, суспільстві та історії.	
ТЕМА № 10. Філософські проблеми суспільства	Лекція: онлайн. План: 1. Суспільство як об'єкт філософського пізнання. Специфіка предмету соціальної філософії. 2. Поняття соціального як філософсько-психологічна проблема. Соціум як історичний процес. 3. Головні методологічні принципи та категорії соціальної філософії. 4. Глобальне моделювання майбутнього. Філософія та футурологія. Семінарське заняття: індивідуальні та групові опитування; методи частково-пошукові, активні та інтерактивні, інформаційні й евристичні ("мозковий штурм", ПОПів-формула, дискусія, термінологічний бій), імпульс-повідомлення, суперечливі поняття, незакінчені визначення, складання коментованої схеми навчальних питань <u>до семінарського заняття 10.1:</u>	Під час лекційного заняття законспектувати основні положення теми 10. До семінарського заняття з Т.10 необхідно: 1. Опрацювати навчальний лекційний і медіаматеріал до теми 10, представлений у мультимедійних посібниках «Філософія» та «Філософія права», а також опрацювати навчально-методичні матеріали, дистанційні курси представлені на веб-порталі НАВС <u>Додаткові завдання для підготовки до семінарського заняття:</u> 1. Обґрунтуйте відмінності у трактуванні суспільства соціологією, історією та філософією. 2. Поясніть зміст та співвідношення понять

	1. Предмет соціальної філософії та специфіка пізнання співвідношення соціального і індивідного. 2. Основні теоретичні підходи до розуміння сутності суспільства: а) соціально психологічні; б) натуралістичні концепції; в) матеріалістичні (виробничо-економічний характер суспільних процесів); г) збалансовані. 3. Суспільство як цілісна соціальна система: а) основні сфери життєдіяльності суспільства; б) джерела та рушійні сили суспільного розвитку у вимірах соціальної психології. 4. Історичний процес та його періодизація: лінійна та нелінійна теорії розвитку історії. Тези до обговорення: «суспільство» як категорія, якщо її розглядати в широкому розумінні є якісно відмінним від природи, багатовимірним, при цьому органічно пов'язаним цілісним утворенням людей, сукупність історично сформованих способів людської взаємодії. В діяльності, поведінці, комунікації, регуляції, пізнанні знаходить своє виявлення різнобічна і багаторівнева взаємозалежність індивідів. «Суспільство», у вузькому розумінні – це соціальний організм, в якому перетинаються різноманітні індивідуальні дії людей, (громадянське суспільство). Суспільство є предметом дослідження не лише філософії, історії, але й соціології яка, на відміну від історичної послідовності, звертає увагу на соціальну обумовленість права, а соціальна філософія поєднує ці зрізи і вивчає суспільство як ціле. Соціальна філософія вивчає суспільство як цілісну систему, де суспільство постає як живий організм, який характеризується особливостями соціально-політичних, економічних, культурних, сімейних та інших суспільних відносин. Усі соціальні відносини взаємопов'язані між собою. Соціальна філософія також розглядає і такі інститути як виховання, сім'я, освіта, культура. Методи дослідження суспільства. Соціальна філософія зосереджується головним чином на спільному,	«соціальне», «соціум», «суспільство». 3. Окресліть головні функції суспільства. 4. Поясніть, в чому полягає відмінність між поняттями «суспільство» та «суспільна реальність». Яке з цих понять є більш загальним? 5. Назвіть основні суперечності суспільства, що впливають на його функціонування. 6. Чому суспільство можна представити у вигляді системи? Аргументуйте свою відповідь. 7. Охарактеризуйте провідні тенденції розвитку сучасного суспільства. 8. В чому полягає сутність лінійного і нелінійного підходів до розуміння історії? 9. Обґрунтуйте основні тлумачення спрямованості історичного процесу. 10. Тестування з теми. 11. Складання словника категоріально-поняттєвого масиву з теми навчальної дисципліни.
--	---	--

	соціальному, класичному; історія орієнтується на сукупність суспільних явищ в їх історичній послідовності, визначає взаємозв'язок загального і одиничного, класичного і некласичного в різні історичні епохи. Сьогодні визначень суспільства є десятки: «суспільно-договірне» (Гоббс, Руссо, Юм, Дюркгейм, Шпенглер, Барт); суспільство як сукупність цивілізацій (Данилевський, Тойнбі); доіндустріальне, індустріальне та постіндустріальне (Арон, Росту, Белл); формаційне (Маркс); «сталого розвитку» (М.Дробноход); найрізноманітніші некласичні розуміння суспільства – «світове», «планетарне», «відкрите-закрите» тощо. Соціальна філософія розглядає розвиток суспільства як суспільно-історичний, закономірний процес, як результат свідомої діяльності людей. Розвиток суспільства відбувається не лише на об'єктивних засадах, але й відбувається в результаті суб'єктивної діяльності людей. Головним у аналізі змісту історичної дійсності є те, що людина виступає творцем історичного процесу, постає як суб'єкт соціально-історичних перетворень. Соціальна філософія виражає зміст і спрямованість розвитку світової філософії, що потребує критичного відношення до існуючих науково-теоретичних положень про суспільне життя. Закономірності розвитку вітчизняної соціальної філософії, людина та сучасний соціально-культурний простір. Соціальні події та явища, що відбуваються в сучасному українському суспільстві. Сучасний етап розвитку суспільства: інформаційна сфера, перспективи розвитку; відновлення культурно-історичних, гуманістичних тенденцій; сучасна вітчизняна соціальна філософія. Тези до обговорення: - суспільство є надскладною системою, яка формується в міру розвитку здатності людей виокремлювати себе від природи. Наступним необхідно визначити поняття суспільства, його специфіку як специфічної єдності природного та соціального. Слід підкреслити, що суспільство є, в першу чергу, сукупністю відносин між людьми та соціальними групами, визначається воно спільною життєдіяльністю. Здійснити	
--	--	--

	філософський аналіз структури суспільства та тенденцій його розвитку, охарактеризувати взаємозв'язок суспільства з природою, а також місце людини у соціумі. <u>До першого питання.-</u> зміст соціальної філософії як науки про суспільство, визначає її специфічні риси у порівнянні з іншими науками, що вивчають суспільство. Одне з головних завдань соціальної філософії полягає у проясненні сутності соціального, а саме: з чим взаємодіє та співвідноситься соціальне, чим воно відрізняється від несоціального та несоціалізованого, які характеристики йому притаманні та як вони реально діють та виявляються. Проаналізувати сутність та мету соціального пізнання, підкресливши, що воно не існує поза пізнавальною діяльністю конкретних індивідів, без системи знань, що передаються від одного покоління до іншого. У соціальній філософії поняття “соціальне” вживається як у широкому, так і у вузькому значеннях. Іншими словами, воно стосується всіх процесів, які відбуваються в суспільстві, зокрема і в його соціальній сфері, але тільки тих, які належать, власне, до даної сфери і виражають її специфіку. Сама ж соціальна сфера розглядається в її взаємодії з іншими сферами суспільного життя в рамках єдиного суспільства. У широкому розумінні поняття “соціальне” вживається в значенні “суспільне” як синонім, збігається з ним за змістом. У цьому випадку поняття “соціальне” (“суспільне”) означає <i>все</i>, що відбувається в суспільстві (на відміну від того, що відбувається в природі). У широкому розумінні поняття “соціальне” вживається також як протилежне індивідуальному. До основних категорій соціальної філософії, крім базових для будь-якої філософської дисципліни, належать такі специфічні терміни, як соціальні системи, соціальні інститути, соціальний простір тощо. Головною особливістю предмета соціальної філософії є те, що ця наука вивчає не певну сторону суспільства, а суспільство в цілому, суспільство як цілісну систему. <u>До другого питання:</u> необхідно відмітити багатозначність поняття «суспільство», з'ясувати його соціально-філософське	
--	--	--

	розуміння. Доцільно врахувати, що існує значна кількість філософських підходів в тлумаченні суспільства. Вибір того або іншого способу пояснення розвитку та функціонування суспільства залежить від вихідної світоглядної установки. Релігійно-міфологічна модель розглядає суспільство як компонент божественно-космічного буття (античні філософи). Теологічна концепція визначає призначення суспільства в обмеженні гріховності людства, і тому воно є результатом Божественного промислу (Августин, Тома Аквінський). Згідно натуралізму розвиток суспільства визначається природними чинниками: географічними, кліматичними (Мечніков), біологічними (соціальний дарвінізм), космічними (Л. Гумільов), расовими (Гобіно). Багато натуралістичних концепцій сьогодні становлять хіба що історичний інтерес. Згідно ідеалістичної моделі сутність суспільних зв'язків, які поєднують людей в єдине ціле, розглядається в комплексі тих або інших ідей, вірувань, міфів. покладається або у реалізації засад світового Розуму (об'єктивний ідеалізм), або визначається духовно-ідеальною та вольовою активністю людини (суб'єктивний ідеалізм). Згідно діалектичному матеріалізму природа суспільних процесів має виробничо-економічний характер (Маркс). Доцільно врахувати, що усі представлені підходи багатоманітність суспільних процесів розглядають лише через призму одного фактору. Протилежну позицію займає збалансований підхід, згідно якому, суспільство постає єдністю природного, суспільного, індивідуального Природні процеси (біологічні, географічні, кліматичні) виступають основою для формування суспільства. Історичні процеси (культура в розвитку) обумовлюють загальний динамізм і культурну зумовленість розвитку суспільства. Наявність індивідуального аспекту свідчить про те, що суспільство складається з окремих осіб, які разом утворюють нову спільноту. Аналіз розглянутих теорій про суспільство свідчить, що воно є надзвичайно складним і суперечливим предметом пізнання. Вивчати суспільство треба як цілісну систему, комплексно.	
--	--	--

	До третього питання: важливо врахувати, що оскільки суспільство є об'єктивною єдністю різноманітності, що постійно змінюється, його слід розглядати як особливе системне утворення, якому притаманний саморозвиток. Серед факторів такого розвитку необхідно вказати об'єктивні та суб'єктивні. Потрібно звернути увагу на специфічні риси та ознаки соціальної системи, охарактеризувати її складові елементи. Суспільне виробництво виступає необхідною передумовою життєдіяльності людини, необхідно з'ясувати його сутність та структуру. В цілому суспільство – це соціальна система, що охоплює сукупність соціальних об'єктів та суб'єктів, їхніх властивостей і відносин, що утворюють цілісний соціальний організм. Водночас, суспільство є поєднанням різнопорядкових, мінливих та сталих елементів. Останні є сутнісними характеристиками суспільства. Для суспільства характерні: системна організація, особливий механізм передачі інформації, єдність матеріальних та духовних процесів. Теоретичне уявлення про <i>соціум</i> як систему безпосередньо пов'язане з аналізом головних сфер суспільного життя, гармонійна взаємодія яких забезпечує цілісність суспільства і, навпаки, – дисгармонія яких призводить до суттєвих деформацій. Поняття «сфера суспільного життя» відбиває різнопланові процеси, відносини, цінності, інститути, фактори як матеріальні, так і ідеальні, об'єктивні й суб'єктивні, взяті у їх взаємозв'язку і цілісності. Сфера – це реальний процес людської життєдіяльності. Діалектика сфер суспільного життя розглядається як реальне життя суспільства в конкретно-історичних, соціокультурних та природних вимірах. Основними сферами життєдіяльності суспільства є: матеріально-виробнича та економічна діяльність (виробництво, обмін та розподіл матеріальних благ, продуктивні сили та виробничі відносини, НТП, сільське господарство, фінанси, економіка, банківська діяльність), побутові та сімейні стосунки (сім'я, побут), соціально-гуманітарні відносини (закони та правові норми, медицина, засоби масової інформації, суспільні	
--	--	--

	організації та об'єднання, спорт), політико-управлінська (політичні партії, органи влади, державні інституції), духовного життя (наука, освіта, церква, література, мистецтво). Лише в єдності цих сфер забезпечується цілісний характер суспільних відносин та задоволення життєвих потреб людини (матеріальних, соціальних, життєвих, творчих, духовних). Для повного розуміння того, що суспільство – це цілісна система, що здатна саморозвиватися, необхідно розглянути рушійні сили саморозвитку суспільства. Виділяють принаймні три джерела саморозвитку суспільства: природні фактори (Монтеск'є, Гумільов, Вернадський), матеріальне виробництво (Маркс, Ростоу, Бжезинський), зміни культурного життя та системи духовних цінностей (Конт, Сорокін). Насправді, усі три фактори в єдності виступають джерелами розвитку суспільства. Водночас, існує інший погляд, який джерелами саморозвитку суспільства визначає: протиріччя між природною та культурною організаціями, суспільні відносини та духовний потенціал суспільства. Ще одним джерелом розвитку соціального є індивідуальна неповторність людей, які прагнучи подолати свою обмеженість, відчуженість і залежність, повинні вступати у спілкування з іншими. Саме в спілкуванні полягає виток суспільного буття. Спілкування стає можливим коли «Я» протистоїть «Ти». Необхідно визначити і пояснити поняття соціальна дія, соціальний статус, соціалізація, соціальна роль. Важливе місце в теорії суспільного розвитку посідають питання пов'язані з визначенням форм переходу суспільства з одного стану в інший. Цей перехід здійснюється революційним та еволюційним шляхом. До четвертого питання: - філософське осмислення історичної проблематики здійснює філософія історії - розділ філософії, який пояснює зміст, закономірності, основні напрями історичного процесу, а також обґрунтовує методи його пізнання. Необхідно зауважити, що осмислення послідовності, наступності конкретних історичних періодів дозволили створити деякі узагальнені структуровані цілісні образи історії (лінійні, циклічні та	
--	---	--

	поєднання їх). Існують поділи історії на три культурні періоди: «дикість – варварство – цивілізація». Існує поділ за соціально-економічним ладом: «первісний, рабовласницький, феодальний, капіталістичний, комуністичний». Нарешті зараз поширеним є поділ історії на три епохи: «домодерну, модерну, постмодерну». Ці образи історії містять певні гранично узагальнені схеми, які концентрують у собі особливості історичних уявлень. Відомими моделями розвитку історії людства є: лінійна та нелінійна. Перша бачить єдину лінію розвитку людської історії, від первісного ладу до майбутнього. Її репрезентують релігійні вчення іудаїзму, християнства та ісламу, теорії Кондорсе, Сен-Сімона, Маркса, позитивізму. Друга пояснює історичний процес як виникнення, зростання та занепад цивілізацій. Вона найповніше представлена у Данилевського, Шпенглера, Тойнбі. Характеризуючи формаційний та цивілізаційний підходи до розгляду історії, слід наголосити, що вони обидва мають елемент ефективності у дослідженні та поясненні розвитку суспільства, це два ракурси, які мають право на існування і не заперечують один одного.	
Тема №11. Сучасні проблеми цивілізації і культури.	Лекція: онлайн. План: 1. Філософське осмислення культури і цивілізаційних процесів. 2. Криза культури як історичний феномен. 3. Проблеми розвитку культури в добу глобалізації Семінарське заняття: індивідуальні та групові опитування; методи частково-пошукові, активні та інтерактивні, інформаційні й евристичні ("мозковий штурм", ПОПів-формула, дискусія, термінологічний бій), імпульс-повідомлення, суперечливі поняття, незакінчені визначення, складання коментованої схеми навчальних питань до семінарського заняття 11: 1. Поняття та критерії суспільного прогресу: філософсько-психологічний вимір. 2. Вплив інформаційного суспільства на вирішення філософсько-	Під час лекційного заняття: законспектувати основні положення лекції у формі плана-конспекту основних проблем теми. До семінарського заняття 11 необхідно: 1. Опрацювати навчальний лекційний і медіа матеріал до теми 11, представлений у мультимедійному посібнику «Філософія» та «Філософія права» 2. У чому полягає сутність суспільного прогресу? 3. Поясніть, що стало передумовою глобалізації світу. 4. У чому полягає сутність основних аспектів філософського розуміння культури. 5. Наведіть приклади проявів соціальної функції культури? 6. Дайте визначення духовної культури, який її основний зміст?

	психологічних проблем сучасної людини. 3. Типи культури та її цивілізаційні форми: розуміння та перспективи розвитку. 4. Проблема подолання кризи сучасної культури в провідних концепціях XIX-XXI ст. Тези до обговорення: до першого питання зверніть увагу на розмаїтті поглядів щодо основ, рушійних сил суспільного прогресу, визначити сучасні його критерії. Звернути увагу на те, що більшість філософів історії вважають, що досі суспільство рухалося в цілому шляхом прогресу, але деякі філософи говорять і про згубний вплив прогресу на розвиток цивілізації. До другого питання потрібно звернути увагу на те, що індустріалізація та інформатизація суспільства має цілий ряд негативних наслідків, серед яких головним стало виникнення так званих глобальних проблем сучасної цивілізації (соціально-екологічних, соціально-економічних, соціально-політичних, проблем людини). Ці проблеми зумовлені тим, що людська технічна і виробнича діяльність за своїми масштабами досягла вимірів загальнопланетних процесів. Слід визначити шляхи та умови розв'язання глобальних проблем. До третього питання необхідно зрозуміти, що <i>кожна культура історично зумовлена</i>. Вона завжди «залежна» від конкретного історичного часу і простору. Історичність культури означає її розвиток як певної специфічно соціально-історичної індивідуальності (Хейзінга). Така позиція протистоїть підходу згідно якому культура – це певна органічність, що розвивається як природний організм (Шпенглер). Особливості культури як суспільно-історичного явища дають можливість зрозуміти, що її творять особистості, які належать до певної спільнот, до історичних епох, певного цивілізаційного процесу. Але в становленні та розвитку культури спостерігаються ті самі тенденції, що і в розвитку пізнання та людської особистості. Коли сутність такого явища, як культура, усвідомлюється, тоді культура існує вже	7. Сформулюйте зміст поняття правової культури взагалі та правової культури психолога зокрема? 8. Чи існує прогрес у культурі? Відповідь аргументуйте. 9. Аргументуйте чи можна вважати цивілізацію одним із етапів розвитку культури? 10. Тестування з теми. 11. Складання словника категоріально-поняттєвого масиву з теми навчальної дисципліни. Підготуйте реферативні доповіді або есе, дивись повний перелік тем в завданнях для самостійної роботи РПНД АПФ: Обґрунтуйте філософсько-психологічний вимір пріоритетів суспільного прогресу. -Криза сучасної культури: стихія чи закономірність.
--	--	---

	як вагомий, впливовий чинник суспільного буття. Слід відмітити, що для того, щоб розглянути культуру системно, необхідно проаналізувати її під типологічним кутом зору, з погляду аналізу нашарувань цивілізаційних форм, які розбудовують і презентують культуру. Маючи на увазі те, що основами для здійснення типологізації найчастіше постають універсальні загальнозначимі поняття або категорії. До четвертого необхідно дати характеристику кризи культури через встановлення внутрішніх і зовнішніх її причини, окреслити шляхи її подолання. Акцентуйте увагу на соціальній детермінації культури. Проаналізуйте співвідношення категорій «закрите і відкрите суспільство» та «криза культури». Тези до обговорення: необхідно визначити поняття суспільного прогресу, його специфіку, наголосити на дискусійності у підходах до його критеріїв; слід розкрити зміст суспільного прогресу як пряму розвитку, що характеризується переходом від нижчого до вищого, розглянути його як цілісне явище суспільства і як таке, що характеризує розвиток його окремих частин. -Поняття інформаційного суспільства визначене Д. Беллом у теорії технологічного розвитку. Д. Белл розглядає три стадії суспільного розвитку: аграрне суспільство, індустріальне суспільство, постіндустріальне, або інформаційне суспільство. Саме в інформаційному суспільстві активно розвиваються інформаційні і комунікаційні технології, створюються умови для ефективного використання знань в рішенні найважливіших завдань управління суспільством і демократизації суспільного життя. У розумінні самого поняття інформаційного суспільства можна виділити три основні підходи: технологічний, комунікативний та соцієнтальний. Культура постає як основний людиноутворюючий суспільно-історичний чинник, за допомогою якого здійснюється передача людських надбань від покоління до покоління. Охарактеризувавши зміст поняття та основні підходи до визначення культури та цивілізації, з'ясувати складний,	
--	--	--

	суперечливий характер їх взаємодії. Варто зрозуміти, що в широкому сенсі поняття цивілізація і культура тотожні, вони означають увесь неприродний, мовно-символічний світ створений діяльністю людини. Цивілізація – це певний якісно новий рівень розвитку культури, який передбачає наявність державності, письма, техніки, тощо. Тобто, культура є втіленням духу народу, а цивілізація виникає, коли на перше місце виступають формальні структури суспільства. При такому підході кожна культура рано чи пізно перетворюється в цивілізацію і зрештою починається процес занепаду. У сучасному суспільстві культура перестає бути тільки цінністю, чимось винятково позитивним щодо її творця – людини. Але діяльність людини може бути і фактором загибелі культури, коли людина перестає творити, тоді культура перетворюється на мертву форму. Культура починає розглядатися і як щось штучне, зовнішнє стосовно людини, навіть вороже її індивідуальній свободі. Постає питання про кризу культури як об’єктивне історичне явище, що має як позитивні, так і негативні риси. Криза культури для Шпенглера – це входження її у завершальну цивілізаційну стадію. Згідно зі Шпенглером, криза не є стадією перед новим розквітом, вона – завершення циклу, остаточне згасання культури. В його трактуванні перехід від культури до цивілізації в античному світі здійснився у IVст., а на Заході у XIX ст. Усі великі конфлікти світогляду, політики, мистецтва, науки, проходять під знаком протилежності культури і цивілізації. Дух грошей проникає в усі історичні форми буття й навіть захоплює мистецтво. Можна стверджувати вслід за Шпенглером, що наявність криз – це закон всесвітньої історії. Завдання дослідника полягає у тому, щоб за сукупністю зовнішніх чинників відшукати закономірність. Обґрунтуйте коли виникає криза у культурі? Шпенглер вважає, що вона настає тоді, коли душа культури реалізує усю сукупність своїх можливостей. Розвиток культури неправильно уявляти як плавний процес; воно, її живе буття, є напружена пристрасна боротьба: зовнішня – за утвердження влади над силами хаосу і	
--	--	--

	внутрішня – за утвердження її влади над несвідомим, куди ховається злісний хаос. Коли ж ця мета досягнута, вся повнота можливостей культури втілена, тоді, на думку Шпенглера, культура раптово вмирає, кров спиняється в її жилах. Сили культури відчують надлам – вона перетворюється на цивілізацію. І Шпенглер робить висновок: такий зміст усіх епох занепаду в історії. Наведіть аргументи на користь наступних висновків: у працях філософів кінця XIX – початку XXI ст., зокрема О. Шпенглера, цивілізація розглядається як своєрідна “старість культури”, період її застою. У поглядах О. Шпенглера знайшли відображення кризові явища культури, які спостерігаються практично у всіх країнах початку XXI ст. Мова йде не лише про занепад високої культури минулого і панування масової культури. Представники філософії життя бачить кризу культури в пануванні раціоналізму, науки і техніки над проявами життя. Чимало філософів говорять про неприпустимо велику владу людини над сущим, життям, що викликає такі деструктивні сили, які неможливо зупинити і які знищують саму культуру, людство, планету.	
ТЕМА № 12. Проблеми взаємозв’язку у законів Буття та соціальних законів	Лекція: онлайн. План: 1.Способи людської буттєвості. 2. Взаємозв’язок законів Буття та соціальних законів. 3. Багатовимірність буття людини як філософсько-психологічна проблема: біологічний, психологічний, соціальний, космічний виміри. Семінарське заняття: індивідуальні та групові опитування; методи частково-пошукові, активні та інтерактивні, інформаційні й евристичні ("мозковий штурм", ПОПів-формула, дискусія, термінологічний бій), імпульс-повідомлення, суперечливі поняття, незакінчені визначення, складання коментованої схеми навчальних питань <i>до семінарського заняття з теми 12.1:</i> 1. Основні категорії осмислення соціального буття людини.	Під час лекційного заняття: законспектувати основні положення лекції Т.12. До семінарського заняття до теми 12 необхідно: 1. Опрацювати навчальний лекційний і медіа матеріал до теми 12, представлений у мультимедійних посібниках «Філософія» та «Філософія права». 2. Чому в різні історичні епохи визначаються протилежні відповіді на основні світоглядні питання щодо співвідношення законів Буття та соціальних законів? 3. Аргументуйте як співвідносяться закони Буття і соціальні закони? 4. Чому будь-яка норма законів Буття підлягає філософському тлумаченню?

	2. Закони історичного розвитку як філософсько-психологічна проблема. 3. Історична зумовленість взаємозв'язку законів Буття та соціальних законів. Типи соціальності. Тези до обговорення: співвідношення індивідуального, особистісного, космічного, природного, духовного та суспільного начала в людському бутті. Визнання значимості, первинності особистісного начала М. Вебер, Т. Парсонс, П. Сорокін. Соціальна організація, соціальна взаємодія між індивідами, які створюють різноманітні соціальні форми. Надіндивідуальні соціальні структури Е Дюркгейм. Людина як суспільна істота, а окремий індивід уособлює у собі суспільні відносини. Соціальна природа людини її визначеність соціальними законами суспільства стала основою філософської теорії К. Маркса. Незалежність законів розвитку суспільства від людини. Закони історичного розвитку: закон взаємозв'язку суспільного буття і суспільної свідомості; спосіб виробництва і розвиток суспільства, рушійні сили історичного розвитку; закономірні взаємозв'язки виробництва і споживання; визначення ролі суспільної і національної свідомості у життєдіяльності суспільства, держави; інтеграційні та глобалізаційні процеси. Основні категорії осмислення соціального буття людини: суспільство, соціальне пізнання, соціальна реальність, соціальна організація, суспільна свідомість, суспільне буття, свобода і необхідність, політична структура суспільства, особистість, діяльність, праця, виробництво, історичні форми людей, етнічна спільність, культура, наука, право, релігія, суспільні інтереси, суспільний прогрес та інші.	5. Чому цілісне уявлення про суспільство неможливе без розуміння специфіки законів Буття? 6. Чи існують суперечності між законами Буття і соціальними законами? 7. Тестування з теми. 8. Складання словника категоріально-поняттєвого масиву з теми навчальної дисципліни. Підготуйте реферативні доповіді або есе (перелік тем в завданнях для самостійної роботи РПНД АПФ) Під час лекційного заняття: законспектувати основні положення лекції Т.12. Під час семінарських занять до теми 12.необхідно: 1. Опрацювати навчальний лекційний і медіа матеріал до теми 12, представлений у мультимедійних посібниках «Філософія» та «Філософія права». 2. Як співвідносяться космічне і природне в історії філософсько-психологічної думки? 3. Обґрунтуйте, чому лише з вільними, автономними індивідами пов'язують верховенство суспільного блага суспільства? 4. Чому будь-яка норма поведінки підлягає філософському тлумаченню? 5. Чому цілісне уявлення про суспільство неможливе без розуміння специфіки суспільної психології? 6. Проаналізуйте сучасну ситуацію на конкретних прикладах та з'ясуйте, коли українські громадяни є суб'єктами, а коли – об'єктами свого життя.
--	--	--

	Встановлюючи залежність суспільної свідомості від матеріальних економічних відносин, від суспільного буття, філософія не відкидає роль ідей у розвитку суспільства, однак розмежовує такі питання: про походження ідей, суспільну та індивідуальну свідомість та їх роль у функціонуванні різних сфер суспільного виробництва життя. Суперечливий взаємозв'язок суспільного буття, суспільної свідомості, суспільної думки, суспільного виробництва, свободи особистості, інтересів і потреб людей та ін. Підґрунтя існування Людини розглядається як органічна і активна частина законів Буття, космосу. Більше того, життєпрояви людської особистості різноманітні, вони не зводяться до якогось одного способу буттєвості. У них реалізується зв'язок людини з довкіллям, з іншими людьми, з самою собою в різних буттєвих станах і, нарешті, з Космосом в його всезагальності і всеосяжності. Останній зв'язок здійснюється на духовному рівні у вигляді пізнання і інших духовних форм. Тези до обговорення: виміри людського буття розкриваються через символічні образи, культурно-національні складові. Людина постійно прагне звільнитися від тягара застиглих понять, які її спустошують; вперто намагається підкорити оточуючу дійсність власній волі (А. Шопенгауер). Кожний її крок ніби здається переможним, але насправді ціна таких перемог – є втрата істини, яка не існує як актуалізована сутність, як універсальна теорія. Свідомість людини обмежується раціональним мисленням, яке завдано конкретними координатами: бути доцільним й прагматичним, що не дає змоги розкрити внутрішній смисл оточуючої дійсності (Харченко, 2011). Пов'язуючи походження людини з законами Буття, Космосом, філософська думка все більше	7. За яких умов закон є знаряддям реалізації законів Буття, а за яких умов він може суперечити законам Буття? 8. Чому існують різні варіанти розв'язання однієї філософсько-психологічної проблеми? 9. Чи існують суперечності між правами людини і рівнем розвитку суспільної психології? 10. Як співвідносяться духовне і суспільне в історії філософсько-психологічної думки?
--	--	--

	зосереджується на індивіді, бо саме він є окремою часткою Космосу, конкретним носієм космічної енергії, її унікальним і неповторно існуючим проявом. Космопланетарне походження людини дає підстави для її розуміння не як просто вітальної істоти, а як такої, що з'являється як певна протилежність тваринному існуванню. Зокрема, М. Шелер писав: «Те, що робить людину людиною, є принцип протилежний всьому життю взагалі, він, як такий, не може бути зведеним до «природної еволюції життя», і якщо його й можна до чого-небудь піднести, то лише до вищої основи всіх речей – до тієї основи, частковою маніфестацією якої є життя» (Шелер, 1988, с. 53). Питання до семінарського заняття з теми 12.2.: 1. Співвідношення індивідного, космічного, природного, духовного та суспільного начала в людському бутті. 2. Основні характеристики суспільних ідеалів (свобода, рівність, справедливість, всезагальне благо, порядок). 3. Основні способи і категорії осмислення соціального буття людини Тези до обговорення: багатовимірність буття людини як філософська проблема: біологічний, психологічний, соціальний, космічний виміри. Водночас людина не існує поза суспільством, відсутність спілкування, ізоляція людини приводить до порушення стану її свідомості. Тобто ідея людини передбачає іншу людину. Дитина людини стає людиною тільки за умови своєчасного проходження періоду соціалізації, тому що від народження вона не готова до самостійного життя, не має вродженої програми взаємодії органів. Дитина народжується з незакріпленою біологією, тому що має засвоїти соціокультурну програму. В розгляді космічного виміру доречно	
--	---	--

	підкреслити, що Космос як поняття вводитьсЯ Піфагором для визначення впорядкованої єдності світу на відміну від хаосу. Головною властивістю Космосу вважалась гармонія сфер. В науці сьогодення сформульовано антропний принцип, згідно якому ритми Всесвіту і людини, розмірність їх функціонування близькі або співпадають. На думку І. Пригожина Всесвіт існує для того, щоб людина могла його освоїти та осмислити, людина є могутнім чинником еволюції Всесвіту, в якому нарастають процеси нестабільності, ще дві тисячі років тому Піфагор говорить про число як основу Космосу, а Платон – про ейдос як духовний алгоритм, на основі якого будується фізична реальність. --Сучасна наука стверджує, що життя на нашій планеті виникло під впливом космічних процесів. Вплив більшості природних явищ на людину маловивчений (відомо, наприклад, що людина, її життя залежить від магнітного поля, в безмагнітному середовищі людина гине). Існує переконання, що не тільки виникнення життя на Землі, але й щосекундне формування живих систем не може бути відділено від постійної взаємодії з різними випромінюваннями, що йдуть з космосу. Людина, її здібності є результатом поєднання усіх чинників: біологічного (природних задатків), соціального (середовища, виховання), психічного («Я» людини), космічного (однаковість ритму, універсальність ритмічних структур). Завдяки своїй складній природі людина народжується декілька разів: спочатку як біологічна істота, а потім як соціальна. У процесі соціалізації людини відбувається формування її внутрішнього світу, ціннісно-сміслових вимірів буття. У зв'язку з цим постає питання духовності, що виражає теоретико-пізнавальну, художньо-творчу та морально-аксіологічну активність людини, її спрямованість на самовдосконалення.	
--	--	--

	Соціальні виміри духовності визначають розуміння та специфічне ставлення індивіда до буття в цілому, перш за все до соціального буття, включення суб'єкта в систему природних та соціальних стосунків, відповідність поведінки суб'єкта загальноприйнятим моральним нормам. Ці соціальні складові духовності розкривають співвідношення інтересів соціуму, соціальної групи та конкретного суб'єкта. Індивідуальна духовність – це система взаємозв'язків, що визначають комплекс знань та духовного ставлення людини до себе, соціуму, оточуючої дійсності. Суспільна духовність – це духовне життя соціокультурної групи, в процесі якого формуються, підтримуються та функціонують основні елементи духовності індивідів. Її можна уявити як соціальний простір, ноосферу, в якій функціонує індивідуальна духовність (Харченко, 2011, с. 100).	
Тема 13: Проблеми взаємозв'язку моралі, права і закону	Лекція: онлайн. План: 1. Класична традиція розуміння взаємодії права і моралі як ціннісно-нормативних орієнтирів людської діяльності. 2. Позитивістська традиція протиставлення права і моралі. 3. Загальна характеристика взаємодії права і моралі як соціальних регуляторів. 4. Проблема взаємодії права й моралі сучасній науковій думці. Семінарське заняття: індивідуальні та групові опитування; методи частково-пошукові, активні та інтерактивні, інформаційні й евристичні ("мозковий штурм", ПОПіВ-формула, дискусія, термінологічний бій), імпульс-повідомлення, суперечливі поняття, незакінчені визначення, складання коментованої схеми навчальних питань <i>до семінарського заняття з теми 13.1:</i> Мораль як форма суспільної свідомості. Мораль та інституційна	Під час лекційного заняття: законспектувати основні положення лекції. До семінарського заняття 13 необхідно: 1. Опрацювати навчальний лекційний і медіа матеріал до теми 13, представлений у мультимедійних посібниках «Філософія» та «Філософія права»; 2. Обґрунтуйте структуру моралі як форми суспільної свідомості 3. Чи поширюється регулятивний вплив моралі на професійну, побутову, політичну сферу? На які сфери суспільного життя не поширюється дія моральних принципів? 4. Якими засобами забезпечується виконання моральних норм? 5. Чи існує моральна

	регуляція. Особливості формування моральної культури психолога. 2. Економічні, соціальні та духовні передумови становлення правової реальності та права. 3. Проблема взаємозв'язку права і закону у формуванні європейської правової цивілізації. 4. Право як вимір суспільного блага. Право як відповідальність. Тези до обговорення: мораль є одним із способів (разом із правом, релігією, наукою, політикою, філософією, мистецтвом) нормативного регулювання поведінки людини, особливою формою суспільної свідомості й видом суспільних відносин. Особливістю моралі є те, що вона регулює поведінку і свідомість людей у всіх сферах життя (виробнича діяльність, побут, сімейні, міжособистісні та інші відношення). Слід акцентувати увагу на те, що мораль поширюється також і на міжгрупові та міждержавні відносини. Необхідно з'ясувати, наскільки мораль здатна до змін протягом історичного розвитку людства. У відповіді належить обґрунтувати твердження, що мораль відноситься до тих загальнолюдських духовних цінностей, які визначають зміст соціального буття із самого початку виникнення людської цивілізації і залишається найважливішим її атрибутом до того часу, поки існує людина і суспільство. Необхідно обґрунтувати, яким чином, моральні норми щоденно відтворюються у суспільстві, які рушійні сили цього процесу? У цьому контексті особливу увагу потрібно звернути на взаємозв'язок моралі та права, їх спільні та відмінні риси.	відповідальність психолога? В яких формах вона може знаходити прояв? 6. У якій сфері суспільного життя діють норми професійної етики психолога? 7. В яких компонентах розкривається зміст професійної етики психолога? 8. Які ознаки, характерні риси моральної культури психолога. 9. Хто чи що визначає стандарти моральної культури психолога. 10. Обґрунтуйте співвідношення понять «моральна культура психолога», «професійна культура психолога»? 11. Тестування з теми
Тема 14. Філософські проблеми основних напрямків	Лекція: онлайн. План: 1. Взаємозв'язок філософії та психології в історичному контексті. Філософські засади психологічних концепцій.	Під час лекційного заняття необхідно законспектувати основні положення лекції Т.14. До семінарського заняття з теми 14

сучасної психології.	2. Предмет, методи та функції “Філософії психології”. 3. Філософська специфіка окремих напрямків у психології: — біхевіоризму; — генетичної психології; — структурної психології; — гештальтпсихології; Семінарське заняття: індивідуальні та групові опитування; методи частково-пошукові, активні та інтерактивні, інформаційні й евристичні ("мозковий штурм", ПОПів-формула, дискусія, термінологічний бій), імпульс-повідомлення, суперечливі поняття, незакінчені визначення, складання коментованої схеми навчальних питань <i>до семінарського заняття з теми 14.1:</i> 1. Взаємозв'язок філософії та психології в історичному контексті. Філософські засади психологічних концепцій. 2. Предмет, методи та функції “Філософії психології”. 3. Криза психології на початку XX століття. Загальна характеристика провідних течій у психології. 4. Філософська специфіка окремих напрямків у психології: — біхевіоризму; — генетичної психології; — структурної психології; — гештальтпсихології; — психоаналізу; — психології установки. ТЕЗИ до обговорення: поясніть та прокоментуйте необхідність та взаємодію плюралізму методологій: натурфілософської, герменевтичної та позитивістської, феноменологічної, гуманістичної методології в психології спрямована забезпечити професійне оволодіння здобувачами формами, методами та інструментами психологічного пізнання у методологічному форматі всіх чотирьох типів наукової раціональності — класичної, некласичної, посткласичної і	необхідно: 1. Опрацювати навчальний лекційний і медіа матеріал до теми 14, представлений у мультимедійних посібниках «Філософія» та «Філософія права» 2. Яку роль відіграє психологія у великому синтезі наук XXI століття, Обґрунтуйте свою позицію? 3. Які характерні риси сучасної філософії психології? 4. Як рівень розвитку філософської методології впливає на характерні риси основних напрямів психології? 5. Чому Томас Кунн визначає сучасний стан психології та філософії як допарадигмальний? Обґрунтуйте своє відношення до позиції Т.Кунна? 6. Які можливості відкриває для психолога інтроспекція? 7. Як обґрунтовується та співвідноситься в інтуїтивізмі наукове пізнання, сутність, явище, загальна ідея психічної реальності ? 8. Обґрунтуйте коло проблем, що складають зміст філософсько-психологічної рефлексії? 9. Складання словника категоріально-поняттєвого масиву з теми навчальної дисципліни. 10. Поясніть значення філософії психології для психодіагностичної, психокорекційної та психотерапевтичної діяльності психолога? Підготуйте реферативні доповіді або есе (перелік тем в завданнях для самостійної роботи РПНД АПФ)
------------------------------------	--	---

	постнекласичної, а також опанування принципами, підходами, методологемами і способами здійснення доцільних теоретичних та емпіричних досліджень у царині сучасної психології.	
--	---	--

Основні інформаційні джерела

1. Актуальні проблеми філософії. Робоча програма навчальної дисципліни (спеціальність «Психологія» 053) / Укладачі: М.В. Костицький, О. І. Гвоздік, В. М. Кравець, О. В. Павлишин, Ю. С. Симон та ін. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2020. – 72 с.
2. Дружинин В.Ф. Философские основы психологии. М. Изд. МНЭПУ, 1997. 334 с.
3. Зинченко В.П. Преходящие и вечные проблемы психологии. Послесловие //Аткинсон Р.Л. и др. Введение в психологию. - СПб-М., - 2003.
4. Костицький М. В. Судова психологія : навч. посіб. для вузів / М.В.Костицький, В.Я.Марчак, О.К.Черновський, А.В.Федіна. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т імені Ю. Федьковича, 2013. – 495 с.
5. Моральнісний сенс філософії лідерства [Текст]: навч.-метод. посіб. з дисципліни "Педагогіка лідерства" спец. 011 "Освітні, педагогічні науки" та дисципліни "Психологія управлінської діяльності лідерів" спец. 281 "Публічне управління та адміністрування" для магістрантів ден. і заоч. форм навчання / О. С. Пономарьов [та ін.]; Нац. техн. ун-т "Харків. політехн. ін-т". - Харків : НТУ "ХПІ" : Панов А. М. [вид.], 2020. - 119 с.
6. Новітня філософія науки: підруч. для студ. філос. фак. ун-тів і аспірантів (для склад, канд. іспиту з філос. та філос. науки) / І.С. Добронравова, Т. М. Білоус, О.В. Комар - К.: Логос, 2018. - 244 с.
7. Приходько В. В. Основи теоретичної філософії [Текст] : навч. посіб. / В. В. Приходько ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ : Київський університет, 2015. 142 с.
8. Роменець В.А. Історія психології ХІХ — початок ХХ ст. К., „Либідь“, 2007. - 437 с.
9. Філософія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань. (Гриф МОН України), 3-те видання, перероблене і доповнене – Харків: Право, 2020. – 432 с.
10. Юридична психологія: підручник для вузів / В.Г.Андросюк, Л.І.Казміренко, М.В.Костицький [та ін.] ; за заг. ред. Л.І.Казміренко, Є.М.Мойсєєва. – К. : КНТ, 2007. – 359 с.
11. Психологічні особливості комунікації в діяльності оперативного працівника поліції : метод. рек. / [Я. М. Когут та ін.]. – 2019

12. Пунченко О.П. Основи сучасної філософії у поняттях та схемах [Текст] : навч. посіб. / О. П. Пунченко, Й. Й. Дидишко ; Одес. держ. акад. техн. регулювання та якості. - Одеса : Астропринт, 2020. - 174 с.

Ресурси

13. Посилання на науковий журнал “Філософські та методологічні проблеми права” (<https://philosophy.naiau.kiev.ua/index.php/philosophy/issue/archive>).

14. Перелік основних довідників тематичних ресурсів з філософії у комп’ютерній мережі INTERNET (<https://dn.naiau.kiev.ua/course/view.php?id=706>;

15. Безкоштовні електронні підручники в онлайн-режимі «Гуманітарні науки» (https://pidru4niki.com/1658092552093/filosofiya/filosofiya_prava).

16. Перелік основних довідників тематичних ресурсів з філософії у комп’ютерній мережі INTERNET (<http://www.bihun.in.ua/phillaw/>)

17. Додаткові філософські ресурси комп’ютерної мережі INTERNET (<https://www.youtube.com/watch?v=4qrifdIxtiY&list=PL48Q51pndTVk4Ec0tOgTFQFVGUIRO8Cq8>; <https://www.youtube.com/watch?v=50xy4jS36H4>; <https://www.youtube.com/watch?v=z74Fa4Hz2Xo>).

18. Посилання “The Perseus Project: An Evolving Digital Library on Ancient Greece”.

19. Посилання “Exploring Plato’s Dialogues”, а також сервер “Philosophy in Cyberspace”.

20. Посилання на твори Августина Блаженного, Ансельма Кентерберійського, Дж. Віко, Р. Декарта, Д. Дідро І. Канта, Ф.В.Й. Шелінга, Г.В.Ф. Гегеля, Ф. Ніцше, О. Шпенглера, З. Фройда, А. Камю, Ж. П. Сартра, Л. Вітгенштейна, Ю. Габермаса, Г. Г. Гадамера, П. Рікера на “Книжковій полиці”.

21. Посилання “David Chalmers’ Philosophy Resources” у переліку філософських тематичних ресурсів.

22. Посилання на сервер “Philosophy in Cyberspace”.

23. Програмний продукт «Мультимедійний посібник «Філософія права» / М.В. Костицький, В.М. Кравець, О.В. Павлишин та ін., К.: НАВС, 2013, 2013. Свідоцтво № 48094 (zareestr. 28.02.2013) https://arm.naiau.kiev.ua/books/mnp_fil_prava/index.htm

24. Програмний продукт «Мультимедійний підручник «Філософія права» / М.В. Костицький, В.М. Кравець, О.В. Павлишин, Ю.С. Симон та ін., К.: НАВС, 2014. Свідоцтво № 53374 (zareestr. 29.01.2014); https://arm.naiau.kiev.ua/books/fil_prava_pidr/index.htm

25. Програмний продукт “Мультимедійний навчальний посібник “Філософія” / М.В. Костицький, В.М. Кравець, О.В. Павлишин, Ю.С. Симон

та ін.), К.: НАВС, 2017. Свідоцтво № 72043 (за реєстр. 18.05.2017);
<https://arm.naiau.kiev.ua/books/filosofia-30012017/index.html>

26. Дистанційний курс з навчальної дисципліни «Філософія» / В.М. Кравець, О.В. Павлишин, Ю.С. Симон та ін. К.: НАВС, 2020. Свідоцтво № 100890 від 24.11.2020 р. Режим доступу: <http://elar.naiau.kiev.ua/handle/123456789/18247>

27. Електронні презентації з навчальної дисципліни «Філософія» / В.М. Кравець, О.В. Павлишин, Ю.С. Симон та ін. К.: НАВС, 2020. Свідоцтво № 100891 від 24.11.2020 р. Режим доступу: <http://elar.naiau.kiev.ua/handle/123456789/18246>

Технічне та програмне забезпечення навчальної дисципліни

- пакет програмних продуктів Microsoft Office;
- мультимедійний проектор, комп'ютер/ноутбук/планшет, інтерактивні дошки;
- наявність персонального комп'ютера, мультимедійного проектора, планшета, інтерактивної дошки, навичок використання інформаційних і комунікаційних технологій, здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

Політика вивчення навчальної дисципліни та оцінювання спрямована на виконання поставленої мети та завдань. Вона ґрунтується на принципах взаємоповаги, доброзичливості, академічній доброчесності, відповідальності, комунікації для формування фахових компетентностей та духовного збагачення, інтелектуального розвитку, формування світоглядно-методологічної парадигми, здійснення філософського осмислення актуальних проблем сучасності, усвідомлення свого місця і ролі у суспільстві, визначення ціннісних орієнтирів особистої та соціальної активності громадянина, розуміння проблеми людського буття і насамперед питання, сутність людини, як їй жити, на що орієнтуватися в нових умовах.

<https://okop.naiau.kiev.ua/assets/files/example3/organization.pdf>

<https://okop.naiau.kiev.ua/assets/files/example3/quality.pdf>

Політика щодо термінів виконання та перескладання: - умови допуску до підсумкового контролю є активна робота під час семінарських та практичних занять; позитивні оцінки з усіх тем навчальної дисципліни; опрацювання більшості з рекомендованих джерел, виконання всіх видів навчальної роботи, що передбачені робочою програмою навчальної дисципліни;

- сума балів поточного контролю має становити не менше 30 балів;
- Перескладання тем реалізується у таких формах:
- усне і письмове опитування;
 - рецензування відповідей та письмових робіт;
 - обговорення проблемних питань;
 - написання есе, тез тощо.

Академічна доброчесність. Очікується, що здобувачі вищої освіти будуть дотримуватися принципів академічної доброчесності, усвідомлюючи наслідки її порушення

<https://okop.naiu.kiev.ua/assets/files/example3/organization.pdf>

Поточному контролю підлягають:

- глибина, повнота, обґрунтованість відповіді;
- доповнення, запитання до тих, хто відповідає;
- рецензія на виступ;
- участь у дискусіях, інтерактивних формах організації заняття (робот у парах, малих групах), активність під час обговорення питань;
- глибина аналізу наукової та навчальної літератури;
- письмові завдання (тести, контрольні роботи, есе, реферати);
- якість самостійного опрацювання питань;
- систематичність роботи на заняттях.

Політика щодо відвідування:

передбачає систематичне, регулярне оцінювання навчальних досягнень здобувача вищої освіти (рівень теоретичних знань та практичних умінь і навичок з усіх тем навчальної дисципліни) за результатами аудиторних занять, самостійної та індивідуальної роботи. Під час занять здобувачі вищої освіти працюють у такому форматі:

усне опитування

- глибина і характер знань навчального матеріалу за змістом навчальної дисципліни, що міститься в основних та додаткових рекомендованих нормативних та доктринальних джерелах;
- уміння аналізувати явища, що вивчаються, у їх взаємозв'язку й розвитку;
- характер відповідей на поставлені питання (чіткість, лаконічність, логічність, послідовність тощо);

практичні завдання

- уміння застосовувати теоретичні положення у вирішенні проблем;
- уміння аналізувати достовірність одержаних результатів.

Відвідування занять є важливою складовою навчання. Очікується, що всі здобувачі вищої освіти відвідують лекції і семінарські заняття курсу. Пропуски семінарських занять відпрацьовуються в обов'язковому порядку. Здобувач зобов'язаний відпрацювати пропущене заняття впродовж двох тижнів з дня пропуску заняття.

Політика вивчення та викладання навчальної дисципліни здійснюється з дотриманням основних нормативних документів Національної академії внутрішніх справ:

<https://okop.naiu.kiev.ua/assets/files/example3/organization.pdf>

<https://okop.naiu.kiev.ua/assets/files/example3/quality.pdf>

<https://okop.naiu.kiev.ua/assets/files/example3/organization.pdf>
<https://okop.naiu.kiev.ua/assets/files/example3/quality.pdf>

Оцінювання результатів навчання

Розподіл балів для проведення іспиту

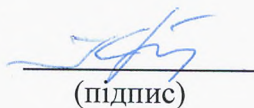
Аудиторна робота (поточне накопичення балів)															Підсумковий контроль	Підсумкова кількість балів
Max 60%															Max 40%	Max 100%
															екзамен	
Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	Т	40	100
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	Самостій на робота		
4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4		

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Оцінка в балах	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	
		Оцінка	Пояснення
90-100	відмінно	A	відмінне виконання
85-89	добре	B	вище середнього рівня
75-84		C	загалом хороша робота
66-74	задовільно	D	непогано
60-65		E	виконання відповідає мінімальним критеріям
35-59	незадовільно	Fx	необхідне перескладання
1-34		F	необхідне повторне вивчення курсу

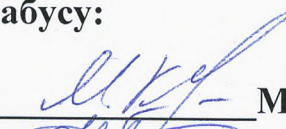
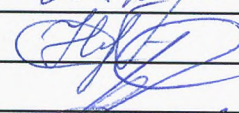
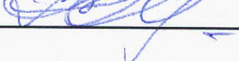
Силабус схвалено на засіданні кафедри філософії права та юридичної логіки
 Національної академії внутрішніх справ
 протокол від 13 січня 2021 року, протокол № 10

Завідувач кафедри філософії права
 та юридичної логіки

 (підпис)

Віталій КРАВЕЦЬ

Підписи авторів силабусу:

 Михайло КОСТИЦЬКИЙ
 Наталія КУШАКОВА-КОСТИЦЬКА
 Олег ГВОЗДІК
 Юрій СИМОН